

VILNIAUS UNIVERSITETAS  
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Andželika Pacevičienė  
Lietuvių filologijos studijų programa

**Frazeologizmai su žodžiu *velnias* vakarų aukštaičių tarmėje**  
Bakalauro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Birutė Jasiūnaitė

Ginti leidžiama.....

2018 m. gegužės 25 d.

Vilnius, 2018

Andželika Pacevičienė, *Frazeologizmai su žodžiu velnias vakarų aukštaičių tarmėje*. Bakalauro darbas, vadovas prof. dr. Birutė Jasiūnaitė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2018, 48 p.

**Raktažodžiai:** frazeologija, frazeologizmas, velnias, mitinė būtybė, reikšmė, semantika.

### **Anotacija**

Bakalauro darbe nagrinėjami vakarų aukštaičių tarmėje užfiksuoti frazeologizmai su žodžiu *velnias*. Darbo tikslas – išanalizuoti surinktus frazeologizmus struktūriniu ir reikšmės aspektu. Siekiama parodyti jų įvairovę, atskleisti reikšmės ypatumus, kokie tradicinės kultūros bruožai, žmonių pasaulėvaizdžio ypatumai fiksuojami frazeologijoje. Taikytas aprašomasis analitinis ir statistinis skaičiavimo metodas. Tiriamąją dalį sudaro 186 frazeologizmai. Analizuojant pastebėta, kad struktūriniu aspektu daugiausiai rastų frazeologizmų yra prijungiamieji dvinariai daiktavardiniai junginiai su linksniais, gausiausia leksinė-semantinė grupė – veiksmą žymintys frazeologizmai. Šis darbas gali būti naudingas lingvistams, tyrinėjantiems frazeologizmus su mitinių būtybių pavadinimais ar frazeologizmus apribotus, tam tikros tarmės, šiuo atveju – vakarų aukštaičių.

## Turinys

|                                                                             |    |
|-----------------------------------------------------------------------------|----|
| Įvadas.....                                                                 | 4  |
| 1. Frazeologija ir frazeologizmai .....                                     | 6  |
| 2. Frazeologinių junginių klasifikacija.....                                | 8  |
| 3. Frazeologizmų sintaksinė sandara.....                                    | 11 |
| 3.1 Junginio formos frazeologizmai .....                                    | 11 |
| 3.1.1 Prijungiamieji frazeologiniai junginiai.....                          | 11 |
| 3.1.2 Sujungiamieji frazeologiniai junginiai .....                          | 19 |
| 3.1.3 Lyginamieji frazeologiniai junginiai .....                            | 19 |
| 3.2 Sakinio formos frazeologizmai .....                                     | 21 |
| 4. Frazeologizmų su žodžiu <i>velnias</i> semantinės grupės .....           | 25 |
| 4.1 Veiksmų pavadinimai .....                                               | 26 |
| 4.2 Veiksmo aplinkybių pavadinimai .....                                    | 31 |
| 4.3 Abstrakčių dalykų pavadinimai .....                                     | 34 |
| 4.4 Ypatybių pavadinimai.....                                               | 36 |
| 4.5 Žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimai ..... | 37 |
| 4.6 Keiksmas, emocijų išraiškos .....                                       | 38 |
| 4.7 Įvairių realijų pavadinimai .....                                       | 39 |
| 4.8 Asmenų pavadinimai .....                                                | 40 |
| 4.9 Žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimai .....             | 41 |
| Išvados.....                                                                | 43 |
| Literatūros sąrašas .....                                                   | 45 |
| Summary.....                                                                | 48 |

## Įvadas

Frazeologija (gr. *phrasis* „posakis“ + *logos* „mokslas“)<sup>1</sup> yra lingvistikos mokslo šaka, kurios pagrindinis tyrimų objektas – pastovieji žodžių junginiai, vadinamieji frazeologizmai. Frazeologizmų reikšmių tyrimai suteikia vertingų žinių apie tradicinės kultūros atstovų gyvenimą: jų buitį, turėtas vertybes, tikėjimą mitinėmis būtybėmis ir pomirtiniu pasauliu bei apskritai – pasaulėvaizdį. Lietuvoje ši mokslo šaka atsirado tik XX a. Lietuvių frazeologiją tyrė nemažai mokslininkų, pradininku būtų galima laikyti B. Lariną (1956). Toliau sekė ir kitų kalbininkų darbai: B. Kalinauskas tyrė Žemaitės raštuose užfiksuotus frazeologizmus (1962) ir lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologiją (1974), K. B. Vosylytė tyrė lyginamuosius frazeologizmus (1973). Frazeologiją tyrė ir V. Drotvinas (1978), E. Jakaitienė (1980), J. Pikčilingis (1975) ir kiti mokslininkai.

**Darbo aktualumas ir naujumas.** Pastaruoju metu pasirodo vis daugiau frazeologijai skirtų mokslo darbų, tačiau ši palyginti nauja mokslo šaka dar nėra atskleidusi visų savo galimybių. Aprašyta tik nedidelė dalis frazeologizmų, o darbų, orientuotų į vakarų aukštaičių tarmės frazeologizmus, praktiškai nėra. Šis darbas papildo iki šiol negausius struktūrinius ir semantinius frazeologinių junginių tyrimus.

**Darbo objektas** – vakarų aukštaičių tarmėje užfiksuoti frazeologizmai su žodžiu *velnias*.

**Darbo tikslas** – ištirti surinktus frazeologizmus struktūriniu ir reikšmės aspektu. Siekiama parodyti frazeologizmų su mitinės būtybės pavadinimu įvairovę, atskleisti jų reikšmės ypatybes.

### Uždaviniai:

1. Iš pasirinktų šaltinių išrinkti vakarų aukštaičių frazeologizmus su žodžiu *velnias*.
2. Suskirstyti juos į struktūrines grupes ir kiekvieną jų aptarti.
3. Suskirstyti išrinktus frazeologizmus į leksines-semantines grupes ir jas aptarti.

**Darbo metodai** – aprašomasis analitinis ir statistinis skaičiavimo.

**Tiriamoji medžiaga.** Rengiant baigiamąjį bakalauro darbą buvo rasti 186 frazeologizmai su žodžiu *velnias*, vartojami vakarų aukštaičių tarmėje. Pavyzdžiai rinkti iš K. B. Vosylytės „Lietuvių kalbos palyginimų žodyno“ (1985), „Zanavykų šnektos žodyno“ (2006), „Kazlų Rūdos šnektos žodyno“ (2009), „Frazeologijos žodyno“ (2001).

---

<sup>1</sup> Vincas Urbutis „Visuotinė lietuvių kalbos enciklopedija“ prieiga internetu: <https://www.vle.lt/Straipsnis/frazeologija-41414>

**Darbo struktūra.** Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir tiriamoji. Teorinėje dalyje apžvelgiamos frazeologijos ir frazeologizmo sąvokos, trumpai aptarti frazeologizmų bruožai, jų klasifikacijos galimybės. Tiriamojoje dalyje frazeologizmai suskirstyti ir aptarti remiantis jų struktūra ir semantika. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados. Pridedamas naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas bei santrauka anglų kalba.

## 1. Frazeologija ir frazeologizmai

Frazeologija yra palyginti nauja mokslo šaka, kurios intensyvesni tyrimai prasidėjo tik XX a. Egzistuoja siauroji ir plačioji frazeologijos sampratos. Siaurąją prasme frazeologija – mokslo šaka, tirianti pastoviuosius junginius – frazeologizmus. Plačiąją prasme – visų frazeologizmų visuma (Dobrovolskij 2008, 9). Skirtingas sąvokos interpretavimas, neseniai prasidėję intensyvesni tyrimai lemia tai, kad frazeologija kelia daug diskusijų mokslo pasaulyje, mokslininkai vartoja skirtingus terminus ir klasifikacijas.

Frazeologijos mokslo tyrimų objektas – frazeologizmai, arba pastovieji žodžių junginiai. Mokslininkai skirtingai aiškina frazeologizmo sąvoką. J. Pikčilingis frazeologizmą aiškina kaip junginį, pasižymintį leksiniu, semantiniu ir gramatiniu stabilumu: „1) junginys esti apibendrintos semantikos, kuri visiškai arba bent kiek nutolusi nuo jį sudarančių žodžių reikšmių; 2) junginys esti fiksuotos leksinės, o iš dalies ir gramatinės sudėties; 3) jis turi labiau ar ne taip labai determinuotą, arba apibrėžtą leksinę aplinką“ (1975, 374).

J. Barauskaitė, remdamasi V. Labučiu, aiškindama frazeologizmo sąvoką, pirmiausiai akcentuoja, kad tai – žodžių junginys, o šie esantys tarsi nominaciniai blokai, iš kurių formuojamas sakinytis ir kurie sugeba išlaikyti vidinę savo struktūrą ir išimti iš sakinio. Jie rodo ne atskirų savarankiškų leksemų santykius ir reikšmes, o viso perprasmino junginio reikšmę (1982, 11; 1976, 43, 45).

Frazeologizmo sąvokos aiškinimas neatsiejamas nuo jam priskirtinų požymių, kuriuos svarbu aptarti šiek tiek plačiau. Ilgą laiką mokslininkų manyta, kad pagrindinis frazeologinio junginio bruožas, kuris jį skiria nuo laisvųjų žodžių junginių, yra tai, kad „frazeologizmai nėra kalbančiojo kuriami, o tik parenkami iš kalbos išraiškos priemonių lobyno, **atkuriami iš atminties**“. Šis požymis susilaukė kritikos, nes iš atminties gali būti atkuriami ir kai kurie termino reikšmę įgavę laisvieji žodžių junginiai, pavyzdžiui, *vidaus degimo variklis* (Kalinauskas 1974, 3). Šiandien šis požymis yra šiek tiek pakoreguotas ir stabilusis žodžių junginys laikomas frazeologizmu, jei bent vienas iš jį sudarančių dėmenų yra įgijęs neįprastą, individualią reikšmę.

Vienas iš svarbiausių frazeologizmų požymių – **semantinis ir gramatinis pastovumas**. „Junginys laikomas frazeologizmu, kai vienas jo narys negalimas be kito“ (Barauskaitė 1982, 11). Pastovią frazeologizmų struktūrą rodo tai, kad vieną junginio komponentą pakeitus kitu, suardoma visa frazeologizmo visuma (Barauskaitė 1982, 12). Pavyzdžiui, junginyje *gerklę aušinti*, veiksmazodį „aušinti“ pakeitus kitu tokios pačios reikšmės veiksmazodžiu „vėsinti“, frazeologizmo nebelieka.

Kitas svarbus frazeologizmų požymis – **apibendrinamoji reikšmė**. Frazeologizmo reikšmė skiriasi nuo laisvųjų junginių reikšmės, nes jos komponentai yra desemantizuoti. Tai reiškia, kad frazeologizmo reikšmė yra praradusi ryšį su konkrečių dėmenų reikšme ir egzistuoja tik viena bendra viso junginio reikšmė (Barauskaitė 1982, 13). Su šiuo požymiu susijusi **frazeologinė aplinka**. Anot K. B. Vosilytės (1975, 23) „pastovūs lyginamųjų frazeologizmų ryšiai su aplinka sąlygoja jų leksinės sudėties ir gramatinės reikšmės pastovumą, apibendrintą leksinę reikšmę bei atkuriamumą kalbos procese“.

**Vaizdingumas** – dar vienas frazeologizmų požymis, kuris J. Paulausko išskiriamas į svarbiausiųjų frazeologizmo bruožų trejetuką<sup>2</sup>. Kita kalbininkė L. Butkutė (2010, 11) teigia, kad „fazeologinio junginio vaizdingumą sustiprina įvairūs modifikacijos būdai, kurie praplečia frazeologizmų kuriamą vaizdą, patikslina, papildo jį, suteikia hiperbolės atspalvių, sukuria ironiją“. Taigi, vaizdingumas gali modifikuoti frazeologinio junginio reikšmę, suteikti jai tam tikrų naujų atspalvių.

**Ekspresyvumas ir emocingumas** – du frazeologizmų požymiai ne visuomet kalbininkų išskiriami. Pirmiausiai dėl to, kad ekspresyvumas kelia tam tikrų diskusijų. R. Marcinkevičienė (2001, 83) siūlo šio požymio nelaikyti vienu iš svarbiausių, nes ne visuomet lengva nustatyti ribą tarp tradicinių frazeologizmų ir stabilijų žodžių junginių. Emocingumas – požymis, leidžiantis jausmus išreikšti kalba. Butkutės teigimu (2008, 48), ši savybė atsiranda iš pastovaus santykio su pasakomu dalyku.

Frazeologija – palyginti nauja mokslo šaka, kelianti dar nemažai diskusijų tarp mokslininkų. Jos tyrimų objektas – frazeologizmai, kurie pasižymi vaizdingumu, pastovumu, yra atkuriami iš atminties, vientisos reikšmės ir turi tam tikrą frazeologinę (būtinąją) aplinką. Ekspresyvumas ir emocingumas – frazeologizmams būdingi, tačiau ne esminiai požymiai.

---

<sup>2</sup> „Lietuvių kalbos frazeologijos žodyno“ įvade J. Paulauskas rašo: „Jei žodžių junginys neturi vientisumo, vaizdingumo, pastovumo – jis nėra frazeologizmas“.

## 2. Frazeologinių junginių klasifikacija

Frazeologizmai gali būti klasifikuojami remiantis skirtingomis jų ypatybėmis. Kaip jau minėta, frazeologijos mokslo šaka dar pakankamai jauna, todėl nėra ir nusistovėjusios vienos visuotinai pripažįstamos skirstymo sistemos. Skirtingi mokslininkai frazeologizmus interpretuoja skirtingai, todėl skirstymo sistemų yra ne viena, pagrindinės jų: pagal reikšmę, struktūrą, sakinyje atliekamas funkcijas ir kilmę. Kiekviena šių grupių toliau bus trumpai aptarta.

**Klasifikavimas pagal reikšmę.** Šis klasifikavimo būdas yra vienas populiariausių ir dažniausių mokslo darbuose. Frazeologizmai skirstomi remiantis jų leksine-semantine reikšme. Kalbininkai nevienodai klasifikuoja frazeologizmus pagal reikšmę, nors jų skirstymuose esama ir panašumų. Anot kalbininkės J. Barauskaitės (1982, 21), Lietuvoje ilgą laiką buvo vadovaujamasi V. Vinogradovo darbais, kuriuose frazeologizmai, atsižvelgiant į reikšmės motyvą, buvo suskirstyti į tris grupes: frazeologines sąaugas (rus. *сращения*), frazeologines vienoves (rus. *единства*) ir frazeologines samplaikas (rus. *сочетания*). Šiuo skirstymu remiasi ir mokslininkas B. Kalinauskas (1974, 20), kuris vienas pirmųjų aprašė lietuvių šnekamosios kalbos frazeologiją. Šis mokslininkas frazeologizmus skirsto į: *idiomas*, *metaforinius frazeologizmus* ir *frazeoloidus*. Viena žymiausių lietuvių kalbininkių – E. Jakaitienė (2010, 286) frazeologizmus pagal reikšmę skirsto į: *motyvuotuosius* ir *nemotyvuotuosius*. Junginio motyvą lemia du veiksniai: 1. bendros junginio reikšmės ir atskirų jo dėmenų reikšmių santykis; 2. frazeologizmo keliamo vaizdo santykis su tuo vaizdu, kurį galėtų sukelti jo dėmenys, pavartoti tiesiogine reikšme. Pagal pateiktą kalbininkės skirtumą motyvuotieji frazeologizmai dar skyla į *tropinius*, *lyginamuosius* ir *samplaikinius*.

- **Tropiniai frazeologizmai.** Remiantis minėta Vinogradovo klasifikacija, tropiniai frazeologizmai yra artimi frazeologinėms vienovėms. Tai tokie frazeologizmai, kurių reikšmė susijusi su komponentų semantika (Barauskaitė 1982, 21), jie sustabarėję ir vartojami perkeltine reikšme (Jakaitienė 2010, 288). Tropiniai frazeologizmai smulkiau skaidomi į metoniminius ir metaforinius. Metoniminiai frazeologizmai sudaryti remiantis metonimijos principu – loginiu ryšiu tarp dviejų artimai susijusių dalykų (Jakaitienė 2010, 290). Metaforiniai frazeologizmai susiformavo metaforų principu: t. y. kai vieno daikto ypatybės ir požymiai perkeliama kitam, remiantis vaizduotėje sukurtu panašumu. Dėl nereto metonimijų ir metaforų panašumo kartais yra labai sunku nustatyti, ar frazeologizmas metoniminis, ar metaforinis.
- **Lyginamieji frazeologizmai.** Tai sustabarėję, visuotinai vartojami junginiai, turintys lyginimo formą. Tai viena gausiausiai Lietuvos ir užsienio mokslininkų tyrinėtų

frazeologizmų formų. Iš palyginimų, kaip ir iš kitų frazeologizmų, galime daug sužinoti apie tradicinę liaudies kultūrą, žmogaus pasaulėvaizdį, mitines būtybes ir jų pasaulį. Lyginamieji frazeologizmai, kaip ir bet kurie kiti frazeologizmai, šnekos procese yra imami iš atminties, o ne kuriami spontaniškai, tuo jie skiriasi nuo situacinių palyginimų, kurie vartojami norint vieną daiktą sugretinti su kitu (Jakaitienė 2010, 292).

- **Samplaikiniai frazeologizmai.** Tai frazeologizmai, užimantys tarpinę padėtį tarp stabilijų ir laisvųjų žodžių junginių. Barauskaitė ir Kalinauskas šiuos frazeologizmus vadina frazeolodais. J. Pikčilingis saplaikinius frazeologizmus dar smulkiau skirsto į porinius ir samplaikinius (1975, 304). Šis skaidymas priklauso nuo to, ar dėmenis jungia jungtukas. Dažnai šio tipo frazeologizmus sudaro sinonimai ir antonimai. Samplaikas gali sudaryti ir tos pačios šaknies žodžiai.

Nemotyvuotieji frazeologizmai mokslininkų Barauskaitės ir Jakaitienės vadinami idiomomis (1982, 22; 2010, 286). Tai visiškai sustabarėję, uždari frazeologiniai junginiai, kurių reikšmė yra visiškai nesusijusi su komponentų semantika, t. y. nemotyvuota (1982, 22). Kalbininkė Butkutė teigia, kad frazeologizmai yra nevienodo vaizdingumo. Idiomos – daug spalvingesnės ir įtaigesnės nei motyvuotieji frazeologizmai (2008, 47). Kitų šalių mokslininkai idiomą suvokia kaip galinčią būti ir motyvuota, ir nemotyvuota (Arnold 1986, 170).

**Klasifikavimas pagal struktūrą.** Anot Pikčilingio: „Kiekvienas frazeologizmas yra leksinė-semantinė ir struktūrinė-gramatinė sintezė“ (1975, 350). Frazeologizmams būdingi tam tikri struktūriniai požymiai. Savo struktūra jie nesiskiria nuo laisvųjų junginių ir yra skirstomi į dvi grupes: 1. junginio formos frazeologizmus; 2. sakinio formos frazeologizmus (Kalinauskas 1968, 5; Arsenteva 1989, 10; Šanskij 1996, 80). Junginio formos frazeologizmai smulkiau skaidomi į *prijungiamuosius*, *sujungiamuosius* ir *lyginamuosius*, remiantis dėmenų tarpusavio santykiais. Surinkti vakarų aukštaičių frazeologizmai su žodžiu *velnias* tiriamojoje dalyje bus analizuojami remiantis jų struktūra ir reikšme.

**Klasifikavimas pagal sakinyje atliekamą funkciją.** Pagal sakinyje atliekamą funkciją frazeologizmai skirstomi į *nominatyvinius*, *emocinius* ir *modalinius*. Nominatyviniai frazeologizmai atlieka nominatyvinę funkciją ir gali pakeisti savarankiškus žodžius (Genelytė 2001, 31). Emociniai frazeologizmai sakinyje atlieka jaustukų funkciją, t. y. išreiškia įvairias emocijas, pvz., *po velnių!* Modaliniai frazeologizmai atlieka dalelyčių funkciją sakinyje ir išreiškia „abejojimą sakomu dalyku, privalėjimą ką daryti, įsitikinimą“. Kiti modaliniai frazeologizmai gali patikslinti ar sustiprinti atskirų sakinio dalių ar viso sakinio reikšmę (Jakaitienė 2010, 304).

**Klasifikavimas pagal kilmę.** Remiantis frazeologizmų kilmę, jie skirstomi į savuosius ir skolintinius (Drotvinas 1973, 27-31). Savieji frazeologizmai, kaip liudija ir pavadinimas, yra

susidarę savos kalbos pagrindu. Pirmiausiai savaisiais frazeologizmais laikomi tie, kurių vienas iš dėmenų yra senas, nebevertojamas žodis, taip pat junginiai, į kurių sudėtį įeina lietuviški vardai, pavardės, vietovardžiai ir pan. Šio tipo frazeologizmai dažnai yra atėję iš tautosakos, dažniausiai – smulkiosios (Barauskaitė 1982, 41-42). Savakilmių frazeologizmų dažniausiai negalima pažodžiui išversti į kitą kalbą, nes jų „sandara ir reikšmė priklauso nuo pačios kalbos specifikos. Jų semantikoje, gramatinėje raiškoje užfiksuota tai, kas nacionalinėje kalboje specifiška, nepakartojama“ (Jakaitienė 2010, 223).

Skolintiniai frazeologizmai į gimtąją kalbą ateina įvairiais būdais, dažnai iš tarptautinės frazeologijos. Tai tokie junginiai, kurie turi atitikmenų kitose kalbose ir yra vadinami bendrybėmis. Vieni skolintiniai frazeologizmai yra verstiniai, kiti – neverstiniai. Neverstiniai frazeologizmai išlaiko kalbos, iš kurios atėjo, fonetinę raišką (Barauskaitė 1982, 43). Dauguma tokių frazeologizmų įeina į vienos ar kitos terminijos sudėtį ir nėra vaizdingi. Patys seniausi verstiniai frazeologizmai yra bibliizmai – seni, išversti Biblijos posakiai. Šiam tipui priklauso ir frazeologizmai patekę iš graikų mitologijos ar antikinės literatūros ir vėlesnių epochų garsių žmonių – rašytojų, oratorių, visuomenės veikėjų – sukurti posakiai (Jakaitienė 2010, 297).

Frazeologizmus galima tyrinėti remiantis skirtingais aspektais, todėl atsiranda ne viena jų klasifikavimo galimybė. Dažniausiai klasifikuojama remiantis frazeologizmų semantine reikšme. Šis skirstymas suteikia žinių apie tradicinę liaudies kultūrą, žmogaus pasaulėvaizdį, mitines būtybes, jų pasaulį ir pan. Remiantis frazeologinių junginių tarpusavio dėmenų santykiais išskiriamas klasifikavimas pagal struktūrą. Pagal atliekamą funkciją sakinyje frazeologizmai skirstomi į nominatyvinius, emocinius ir modalinius, t. y. į galinčius pakeisti savarankiškus žodžius, atliekančius jaustukų ir dalelyčių funkcijas. Pagal kilmę frazeologizmai skirstomi į savuosius ir skolintinius.

### 3. Frazeologizmų sintaksinė sandara

Kaip jau aptarta ankstesniame skyriuje, frazeologizmus galima klasifikuoti įvairiai, remiantis skirtingais kriterijais. Yra daug mokslo darbų, kuriuose frazeologizmai skirstomi į semantines grupes, remiantis jų turima reikšme. Tokiuose darbuose dažniausiai siekiama išplėsti arba papildyti reikšmės apibrėžtį, parodyti plėčią, kasdienę vartojimo sferą. Gerokai mažiau darbų, kuriuose atliekama ir struktūrinė frazeologizmų analizė, remiantis jų sintaksine sandara, nors ji ne mažiau svarbi nei semantinė analizė. Struktūrinė frazeologizmų analizė leidžia geriau suvokti frazeologizmų vietą kalboje kaip sistemoje. Frazeologizmų sintaksės tyrimai bei analizė leidžia geriau pažinti ir tarmę, kurioje frazeologizmas vartojamas.

Šiame darbe frazeologizmai bus skirstomi remiantis kalbininkės E. Jakaitienės (2010, 298) pateikta klasifikacija į junginio tipo frazeologizmus, kurie dar dalinami į *prijungiamuosius*, *sujungiamuosius* ir *lyginamuosius*, bei į *sakinio tipo* frazeologizmus. Kiekvienas iš šių klasifikacijos vienetų bus aptartas atskirai, remiantis vakarų aukštaičių tarmėje užfiksuotais frazeologizmais su žodžiu *velnias*.

#### 3.1 Junginio formos frazeologizmai

Frazeologijoje junginio formos frazeologizmų randama bene daugiausiai, jie gali eiti savarankiška sakinio dalimi arba priklausomuoju sakinio komponentu. Analizuojant junginio formos frazeologizmus, labai svarbu nustatyti junginio tarpusavio dėmenų ryšius, kurie priklauso nuo to, ar žodžiai junginyje yra lygiaverčiai. Atsižvelgiant į junginyje esančių žodžių tarpusavio ryšius, išskiriami smulkesni tipai: *prijungiamieji*, *sujungiamieji* ir *lyginiamieji* frazeologizmai.

##### 3.1.1 Prijungiamieji frazeologiniai junginiai

Prijungiamieji frazeologiniai junginiai nuo sujungiamųjų ir lyginamųjų skiriasi tuo, kad juose esantys žodžiai sintaksiškai yra nelygiaverčiai. Vienas žodis yra svarbesnis, pagrindinis, o kiti – jo valdomi. Prie pagrindinio žodžio likusieji junginio nariai yra šliejami arba su juo derinami (Jakaitienė 2010, 299). Surinktuose frazeologizmų pavyzdžiuose dažniausiai pagrindiniu dėmeniu eina veiksmažodis, rečiau daiktavardis, skaitvardis irrieveiksmis. Frazeologizmų, kuriuose pagrindinis dėmuo būtų būdvardis, rasti nepavyko, tačiau visoje lietuvių frazeologijoje tokių

pavyzdžių esama. Junginiai, kur pagrindinis dėmuo yra veiksmažodis, vadinami veiksmažodiniais. Prie pagrindinio dėmens prijungiami skaitvardžio, daiktavardžio ar būdvardžio linksniai,rieveiksmiai, prielinksniai ir prielinksninės konstrukcijos. Daiktavardiniuose junginiuose prie pagrindinio dėmens (daiktavardžio) gali būti prijungiamas kitas daiktavardis, būdvardis, dalyvis arba skaitvardis (Jakaitienė 2010, 299). Šiame darbe bus pateiktas 81 prijungiamasis frazeologinis junginys. Gausiausios grupės – daiktavardiniai ir veiksmažodiniai junginiai – aptariamos išsamiau.

Daugiausiai pavyko rasti daiktavardinių prijungiamųjų frazeologinių junginių (48). Užfiksuotuose pavyzdžiuose prie pagrindinio dėmens – daiktavardžio jungiamos ar šliejamos kitos kalbos dalys: būdvardis, skaitvardis, dalelytė ar kitas daiktavardis, įvardis, prielinksnis. Didžioji dalis pateikiamų pavyzdžių yra daiktavardiniai junginiai su linksniais. Daiktavardinių junginių su linksniais ir prielinksniais rasta gerokai mažiau – 6 junginiai, nors tokio tipo junginių lietuvių frazeologijoje yra nemažai. Pats dariausias daiktavardinių junginių su linksniais modelis – dvinariai junginiai *daiktavardis + daiktavardis*. Prijungiamieji frazeologiniai junginiai, sudarantys skirtingus sintaksinius tipus, bus pateikti mažėjimo tvarka.

### **Dvinariai junginiai:**

#### **Daiktavardis + daiktavardis (24 frazeologizmai):**

*šūdas velnių* „nieko gero, jokios naudos“ (*Šūds velnių* iš tokių darbų ir tokių šienų Snt.), *pupų velnias* „baidyklė“ Nm., *velnių pamušalas* „vėjavaikis“ (Aš tavu vandenį gersiu kojų mazgotą, tu *velnių pamušale* Snt.), *velnių pirštas* „kas dažnai pyksta, keikiasi“ (Jis toks *velnių pirštas* Snt.), *velnio vakarienė* „sunki padėtis“ (Mokytojam *velnio vakarienė* dabar Grš.), *velnių veselija* „sūkurys“ (Užkilo tokia *velnių veselija* Snt.), *velnio vėtyklė* „vėjavaikis“ Lkš., *velnių žolė* „tabakas“ (Tabaka, *velnių žolė* Snt.), *velnio išmislas* „koks negeras daiktas (ppr. tabakas) Šk.“, *velnio išpera* „bjaurus, nedoras žmogus“ (A tai tu *velnio išpera*, tu vagis Jnk.), *velnių knygos* „kortos“ Ssr., *pusė velnio* (pusiau su velniu) „nieko, neblogas, vidutiniškas“ (Kai pažiūrai į abudu, tai visai *pusė velnio* KzR.), *velnio akį* „visai nieko (negaus)“ (*Velnio akį* tu gausi Gvlt.), *velnio šmotas* „toks keiksmas“ (Da tu ma grasysi, *velnio šmote* KzR.), *velnio tuzinas* „trylika“ KzR., *velnio ašara* „naminė degtinė“ (Ta *velnio ašara* daug kainuoja Skr.), *velnio darželis* „dilgėlynas“ (Išnaikinai ta *velnio darželį* Jrb.), *velnio poteriai* „kortos“ Skr., *velnio akmuo* „sidabro nitratas“ Mrj., *velnio ožiai* „perkūno oželiai“ (*Velnio ožiai* kaip ėriukai šaukia gerklę paleidę: rodos, kad ten avių pilna toj pelkėj Jrb.), *velnio pusė* „apie netikusį žmogų“ (Ak tu *velnio puse!* Žg.), *velnio ragai* „reketis kūliams daryti“ Alk., *velnių veselia* „siautimas, šėlimas“ (Tikra jau *velnių veselia* ten pas jų Stak.), *velnio veselija* „pūga“ (Užkilo tokia *velnio veselija* Snt.).

Šio tipo frazeologizmai dažniausiai vartojami siekiant ką nors įvardinti, pavadinti realiją. Tai gali būti gyvosios gamtos (*velnio darželis*, *velnio žolė*) ar negyvosios gamtos objektai

(*velnių veselia, velnio akmuo*), žmogaus sukurti daiktai (*velnio ragai, velnio ašara*) ar paties asmens pavadinimai (*velnio vėtyklė, velnio sėkla*), kuriais siekiama pavadinti žmogų išskiriant kokią nors būdo, charakterio savybę. Nemaža dalis išvardintų pavyzdžių neigiamai konotuoti. Dažniausiai neigiamą reikšmės aspektą turi junginiai, kurie žymi žmogaus būdą, charakterį. Struktūriškai šis modelis yra labai darus, randama daug pavyzdžių.

#### **Prielinksnis + daiktavardis (5 frazeologizmai):**

*no velnių* „didelis“ (Pasidari ežers kad *no velnių* Ssr.), *no velnio* „smarkiai, daug“ (Kalbi *no velnio* Grš.), *per velnią* „labai“ (Ji *per velnią* linksma, ta mergikė Snt.), *po velnių* „pabrėžiant ypatybę“ (O jau graži ta medžiagutė, kad *po velnių* KzR.), *po velnių* „labai gerai“ (Viens turi firmą bulvių, gyvena *po velnių* Gvlt.).

Daiktavardinių junginių su prelinksniais pavyzdžiuose rasti 3 skirtingi prielinksniai: *no*, *per*, *po*. Šie frazeologizmai įvardina daikto ar veiksmo ypatybes, aplinkybes.

#### **Įvardis + daiktavardis (5 frazeologizmai):**

*kurių velnių* „ko“ (*Kurių velnių* nori? Grš.), *patį velnią* „labai daug“ (*Patį velnią* kiaulių išsivaręs po ražienas ganyti Ssr.), *pats velnias* „niekas“ (Taip parašė, kad nė *pats velnias* neperskaitys Jnš.), *visoks velnias* „prasta padėtis“ (Daba padari *visokį velnią*, nēr ko sakyt Lkš.), *visi velniai* „šunybė, blogybė“ (Po to karai prasidėjo, *visi velniai* Grš.).

Prijungiamieji daiktavardiniai junginiai su įvardžiais dažnai neturi aiškos semantinės reikšmės ir vartojami tik tam, kad būtų sustiprinta mintis, ar suteikiamas tam tikras stilistinis ar emocinis atspalvis. *Kurių velnių* „ko“ semantinės reikšmės tarsi neperteikia, tačiau toks klausimas iškart praneša pokalbio dalyviui, kad kalbantysis yra susierzinęs, piktas ar jaučia kitas neigiamas emocijas. Frazeologizmai *visoks velnias* ir *visi velniai* įvardina sunkią, keblią padėtį ar situaciją ir savo semantine reikšme gerokai skiriasi nuo kitų šio tipo pavyzdžių.

#### **Dalelytė + daiktavardis (2 frazeologizmai):**

*nė velnias* „niekas“ (Pasaki, kad iš manęs *nė velnias* neišeina Šk.), *nė velnių* „visiškai“ (Nesutardavu *nė velnių* Lkš.).

#### **Daiktavardis + būdvardis (1 frazeologizmas):**

*velnias gyvas* „daugybė“ (O tų kunigų *velnias gyvas* Lkč.).

#### **Dalyvis + daiktavardis (1 frazeologizmas):**

*spragintų velnių* (ko) „piktai“ (Ar *velnių spragintų* tau čia reikia? Bgt.).

#### **Skaitvardis + daiktavardis (1 frazeologizmas):**

*pirmas velnias* „niekam tikęs“ (Jeigu ateis kavalierius ir labai geras, tai žinok – *pirmas velnias*. Grl.).

Daiktavardinių prijungiamųjų frazeologizmų daugiausiai užfiksuota dvinarės struktūros. Tai leidžia daryti išvadą, kad kuo paprastesnė struktūra, tuo daugiau pavyzdžių randama,

jie dažniau respondentų prisimenami, nes yra trumpi ir aiškūs, juos lengva vartoti kasdienėje kalboje. Sudėtingesnės struktūros pavyzdžių randama mažiau. Tokia tendencija būdinga ir veiksmažodiniams prijungiamiesiems junginiams.

#### **Trinariai junginiai:**

##### **Skaitvardis + daiktavardis + būdvardis (1 frazeologizmas):**

*šimtas velnių raugintų* „toks keiksmas“ (*Šimtas velnių raugintų*, ko ęst neduodat?! Alk.).

##### **Įvardis + įvardis + daiktavardis (1 frazeologizmas):**

*tas pats velnias* „vis tiek nieko nebus, nepagelbės, nieko nepeši“ KzR.

##### **Prieveiksmis + prielinksnis + daiktavardis (1 frazeologizmas):**

*pusiau su velniu* „vidutinis, pusėtinas, pakenčiamas“ Lkč.

#### **Keturnariai junginiai:**

##### **Dalelytė + daiktavardis + dalelytė + daiktavardis (2 frazeologizmai):**

*nė velniui, nė dievui* „niekam netinkamas“ (Tokį gerą pasiėmė, kad *nė velniui, nė dievui* AžB.), *nė velnias, nė gegutė* „niekam tikęs“ (Iš jo *nė velnias, nė gegutė* Šk.).

#### **Šešianariai junginiai:**

##### **Dalelytė + daiktavardis + daiktavardis + dalelytė + daiktavardis + daiktavardis (2 frazeologizmai):**

*nei Dievui velnias, nei velniui kažerga* „niekam netinkamas“ Šk., *nei Dievui žvakė, nei velniui šakė* „sakoma apie netikusį žmogų ar darbą“ (*Nei dievui žvaki, nei velniui šaki* Snt.).

Keturnariai ir šešianariai junginiai savo semantinėmis reikšmėmis yra labai panašūs. Visi šių struktūrinių modelių frazeologizmai reiškia „niekam tikęs, netinkamas“. Šių junginių struktūrinė sandara taip pat labai panaši, frazeologizmai sudaryti iš dviejų dėmenų su juos lydinčiomis atliepiamosiomis dalelytėmis *nė* ir *nei*. Skirtumas tik tas, kad šešianarės struktūros modelio pavyzdžiuose, kiekvienas „mažasis“ junginio dėmuo turi jam priklausančią papildinį, o keturnarių junginių „mažajame“ dėmenyje yra tik dalelytė ir daiktavardis.

Toliau bus aptarti veiksmažodiniai prijungiamieji junginiai, jie bus skaidomi į smulkesnes grupes: veiksmažodiniai junginiai su linksniais, veiksmažodiniai junginiai su linksniais ir prielinksniais, veiksmažodiniai junginiai surieveiksmiais ir veiksmažodiniai junginiai surieveiksmiais, prielinksniais ir linksniais. Daugiausiai pavyzdžių priskiriama veiksmažodiniams junginiams su linksniais (23). Produktiviausiais šios grupės modelis – dvinarės struktūros frazeologiniai junginiai *daiktavardis + veiksmažodis* (14).

#### **Dvinariai junginiai:**

##### **Daiktavardis + veiksmažodis:**

- Su **galininko** linksniu (11 frazeologizmų):

*velnią mislyti* „turėti blogų kėslių“ (Į akis geras, o *velnią mislija* Šk.), *velnius varinėti* „nedorai elgtis, sukčiauti, išsisukinėti“ Lkč., *velnius vesti* „blogybes, išdaigas daryti“ (Ir kokius *velnius* tu čia dabar *veisi*<sup>3</sup>?! Alk.), *velnius ištaisyti* „netinkamai elgtis“ (Vyrai ir seni dar *velnius ištaiso* Bgt.), *velnius krėsti* „nerimtai elgtis, kvailioti, išdaigauti“ (Apsisuko ir vėl *velnius krečia* Plv.), *velnius krauti* „keikti, koneveikti“ (Keikūnė, *velnius krovė* šimtais Žg.), *velnius išdirbti* „perdykti, kvilai elgtis“ (Kokius dabar *velnius* mergos *išdirba*, baisu apsaityti Brb.), *velnius išdarinėti* „blogus darbus dirbti“ (Jie su mišku visokius *velnius išdarinėja* Jnš.), *velnią nušnekėti* „nusišnekėti“ KzR., *velnių pri(si)šveitęs* (*pilnas, priėdęs, pririjęs*) „pašėlęs, pasiutęs“ (Kunigai *velnių prisišveitę* Gb.), *velnią manyti* (galvoti) „turėti piktų ketinimų“ (Ką jūs *velnią galvojat*, o nežinot, ka reikia slėptis AžB.).

Beveik visi aukščiau išvardinti frazeologizmai turi neigiamą konotaciją. Didžioji jų dalis reiškia netinkamą, neprotingą elgesį, mąstymą ar kalbėjimą. Vienintelis frazeologizmas *velnių pri(si)šveitęs* (*pilnas, priėdęs, pririjęs*) galėtų būti suvoktas, kaip apibūdinantis ne žmogaus elgesį, mąstymą ar kalbėjimą, o jo būdą, charakterio ypatybę.

- Su **kilmininko** linksniu (3 frazeologizmai):

*velnių prisidirbti* „pridaryti ko bloga“ (*Velnių prisidirbę* nelabai norim prisipažinti Snt.), *velnių prisikrėsti* „blogybių pridaryti“ (Proto neturint visokių *velnių prisikrečia* Plv.), *velnių užvaryti* „imti keiktis“ KzR.

Frazeologizmai su kilmininko linksniu taip pat turi neigiamą konotaciją ir yra susiję su netinkamu elgesiu, blogybių ir išdaigų krėtimu, keikimusi. Atkreiptinas dėmesys, kad du iš paminėtųjų pavyzdžių savo sudėtyje turi veiksmažodį, kuris yra užfiksuotas su sangrąžos dalelyte ir žymi veiksmą, nukreiptą į save, t. y. žymi atvejus, kai netinkamas, blogas elgesys pakenkia pačiam žmogui.

#### **Veiksmažodis + daiktavardis:**

- Su **kilmininko** linksniu (2 frazeologizmai):

*duoti velnių* „barti“ (*Davi velnių* kai pupų Snt.), *gauti velnių* „būti išbartam“ (*Gavu velnių* kiek tik tilpu Snt.).

Šioje grupėje esantys frazeologizmai susiję su barimo veiksmu. Junginiuose užfiksuota veiksmažodžių antonimų pora *duoti* ir *gauti* sukuria ir priešingas frazeologinių junginių reikšmes. Atkreiptinas dėmesys, kad šie frazeologizmai puikiai žinomi ne tik vakarų aukštaičių tarmėje, o ir visoje Lietuvoje. Įdomu tai, kad abu frazeologizmai yra užfiksuoti toje pačioje gyvenvietėje, tai liudija, kad vienas iš šių frazeologizmų galimai buvo sukurtas pagal kito analogiją.

- Su **galininko** linksniu (2 frazeologizmai):

<sup>3</sup> Frazeologizmas užrašytas darbo autorės Alksnėnų kaime, Vilkaviškio rajone.

*išvaryti velnią* „išmokyti, išauklėti“ Šk., *stauk velnias (ką)* „tiekti to, tesižino“ (*Stauk tave velnias* KzR.).

Šioje frazeologizmų grupėje, priešingai nei ankstesnėse, sunku įžvelgti bendrumų. Junginiai turi skirtingas semantines reikšmes ir yra panašūs tik sintaksine sandara.

### **Trinariai junginiai:**

#### **Daiktavardis + daiktavardis + veiksmazodis:**

- Su **galininko** linksniu (3 frazeologizmai):

*velniui dūšią atiduoti* „mirti“ (Sykį reiks *atiduot velniui dūšią* Snt.), *velnio virvę vyti* „rengtis ką pikta daryti“ (Aš nieko pikto nemanau, o jau jis *velnio virvę veja* Skr.), *velnių šerį turėti* „būti piktam, kerštingam“ (Tokia senoji, tokia i duktė, abi *velnių šerį tur* Šk.).

Išvardinti frazeologizmai suteikia šiek tiek duomenų apie tarmės atstovų tikėjimą pomirtiniu pasauliu. Kaip liudija frazeologizmas *velniui dūšią atiduoti*, matyti, kad žmonės tikėjo, kad nedorėlio siela atitenka velniui, o ne Dievui.

Anot etiologinių sakmių, vilkas yra labai piktas ir plėšrus todėl, kad velnias jam įsipykęs savo plauką. Frazeologizmas *velnio šerį turėti* yra variantas kito frazeologizmo *velnio plauką turėti*. Šie junginiai neabejotinai susiję su sakmių tekstais (Jasiūnaitė 2010, 184). Skirtumas tik tas, kad frazeologizme *velnio šerį turėti* matome, kad velnias įsivaizduotas kaip turintis šerius, vadinasi, kaip mitinė būtybė su zoomorfiniais požymiais.

#### **Veiksmazodis + daiktavardis + daiktavardis:**

- Su **galininko** linksniu (1 frazeologizmas):

*pažibyti dūšią velniui* „pagyventi“ (Tai tik *pažibys dūšią velniui* ilgiau [senukas] Ssr.).

Iš šio frazeologizmo matyti, kad žmogaus siela buvo suvokiama kaip žibintas ar žvakė, kuri užgęsta žmogui mirus, tai liudija veiksmazodis *pažibyti*, taip pat toliau tęsiamas vaizdinys, kad nusidėjėlio siela po mirties atitenkanti velniui. Šio junginio konotacija gali kelti diskusijų. Beveik visi frazeologizmai su žodžiu *velnias* turi neigiamą konotaciją, taigi, ir šis pasakymas, nors aiškaus neigiamo vertinimo neturi, leidžia manyti, kad žmogus, kurio būdas suprantamas iš konteksto, nepasižymi visuomenėje sveikintinomis savybėmis, nors ir yra senyvo amžiaus.

### **Keturnariai junginiai:**

#### **Daiktavardis + veiksmazodis + daiktavardis + veiksmazodis (1 frazeologizmas):**

*velniui nepriekiksi, kolkozui nepridirbsi* „be galo, be pabaigos“ Grš.

Keturnaris veiksmazodinis junginys su linksniais buvo užfiksuotas tik vienas, o tai leidžia daryti išvadą, kad kuo sudėtingesnė struktūra, tuo mažiau pavyzdžių galima rasti.

Apžvelgus veiksmazodinius junginius su linksniais matyti, kad didžioji dalis šių pavyzdžių turi neigiamą konotaciją ir yra susiję su neprotingu, netinkamu elgesiu, mintimis ar

kalbėjimu. Taip pat matyti, kad junginių struktūra yra gana įvairi, nes junginius gali sudaryti tie patys dėmenys, tačiau sukeitus juos vietomis sudaromas jau naujas struktūrinis tipas.

Šiek tiek mažesnę veiksmažodinių junginių grupę sudaro junginiai su linksniais ir prielinksniais (8). Užfiksuoti pavyzdžiai su prielinksniais *po*, *ant*, *su* į. Rasti pavyzdžiai turi įvairias struktūrines konstrukcijas, kurių kiekviena bus aptarta atskirai. Daugiausiai pavyzdžių rasta trinarės konstrukcijos – *veiksmažodis* + *prielinksnis* + *daiktavardis*, o dvinarės konstrukcijos pavyzdžių rasti visai nepavyko.

### **Trinariai junginiai:**

#### **Veiksmažodis + prielinksnis + daiktavardis:**

- Su prielinksniu **po** (2 frazeologizmai):

*išeiti po velnių* „niekais virsti, sugesti“ (Atomini *išėju po velnių* Lkč.), *eina po velnių* „sakoma ko vengiant, kratantis kuo“ (*Eina po velnių*, kap paibučiuot paskui su juo [reikėtų] Gb.).

- Su prielinksniu **ant** (1 frazeologizmas):

*nueiti an velniop* „žlugti, pradingti“ (Ir dar *nuėjo an velniop*, sukišo penki[s] šimtus tūkstančių rublių Jnk.).

Didžioji dalis aukščiau paminėtų trinarės konstrukcijos veiksmažodinių junginių su linksniais ir prielinksniais reiškia būsenos pakitimą, kai iš geresnės būklės pereinama į blogesnę: *išeiti po velnių* ar *nueiti an velniop*. Visi šio tipo pavyzdžiai turi neigiamą konotaciją. Frazeologizmas *nueiti an velniop* yra itin įdomios struktūros, nes susideda iš senojo vietininko aliatyvo ir iš slavų kalbų atėjusios konstrukcijos „nueiti ant ko“, pvz., (ru. *я уды на аэмоѳыс*). Ši netaisyklinga verstinė konstrukcija dar ir šiandien aktyviai vartojama vakarų aukštaičių.

#### **Prielinksnis + daiktavardis + veiksmažodis:**

- Su prielinksniu **su** (1 frazeologizmas):

*su velniu pasiburškus* „guvi, pašėlus, smarki“ (Ji *su velniu pasiburškus*, jos nepaimsi Nm.).

- Su prielinksniu **po** (1 frazeologizmas):

*po velnių išvaryti* „nugyventi“ (Vogė, nešė, kokią ūkė *po velnių išvarė* Ds.).

Nors šių pavyzdžių struktūra yra vienoda, skiriasi tik vartojamas prielinksnis, jų reikšmė – skirtinga. Abu pavyzdžiai yra susiję su žmogumi ir jo gyvenimo pokyčiais. Pirmasis nusako žmogaus charakterį, jo būdą, o antrasis – turtinės padėties kitimą į blogąją pusę. Frazeologizmas *su velniu pasiburškus* yra susijęs su nėštumą lydinčiais draudimais, jie grindžiami panašumo (imitatyvine) magija, manyta, kad būsimo kūdikio ateitį, jo įpročius bei charakterį gali nulemti kontaktai su įvairiais gyvūnais ir mitinėmis būtybėmis (Jasiūnaitė 2001, 285). Taigi motina, turėdama kontaktą su velniu, nulėmė, kad kūdikis bus guvus, pašėlęs ir smarkus.

### **Keturnariai junginiai:**

#### **Daiktavardis + prielinksnis + daiktavardis + veiksmažodis:**

- Su prielinksnium **ant** (1 frazeologizmas):

*velniam ant spirgų pateksi* „būsi nužudytas, nugalabytas“ (*Velniam pateksi an spirgų* (grasinant) Grš.).

#### **Prielinksnis + daiktavardis + daiktavardis + veiksmažodis:**

- Su prielinksnium **į** (1 frazeologizmas):

*į velnio miltus dėti* „koneveikti, keikti“ (*Deda mane į velnio miltus*, visaip bjauroja KzR.).

#### **Veiksmažodis + daiktavardis + prielinksnis + daiktavardis:**

- Su prielinksnium **į** (1 frazeologizmas):

*papulsi velniui į nasrus* „į didelę bėdą, keblią padėtį (pateksi, pakliūsi)“ (*Eisi te, papulsi pačiam velniui į nasrus* Grš.).

Nors keturnarių veiksmažodinių junginių tipas nepasižymi pavyzdžių gausumu, tačiau jų struktūra – įvairi, nes, kaip jau minėta aptariant veiksmažodinius junginius su linksniais, tie patys dėmenys susikeitę vietomis sudaro jau naują struktūrinį tipą. Visuose pavyzdžiuose fiksuojamos tos pačios kalbos dalys: veiksmažodis, prielinksnis ir daiktavardis (pastarasis pavartotas du kartus). Semantinė pavyzdžių reikšmė nevienoda. Jie turi tik vieną jungiamąjį komponentą – neigiamą konotaciją. Pirmasis pavyzdys žymi grasinimą, antrasis – keikimo, koneveikimo veiksmą, o trečiasis abstrakčiai įvardina pakliuvimą, patekimą į keblią, sunkią padėtį.

Beveik visi veiksmažodiniai frazeologiniai junginiai su linksniais ir prielinksniais kalba apie žmogų, jo charakterį, būdą, turtinės padėties kitimą, patekimą į keblią, sunkią padėtį. Dalis pavyzdžių žymi dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio santykių aiškinimąsi, rietenas: *velniam ant spirgų patekti* ir *į velnio miltus dėti*. Kaip jau minėta, dvinarės struktūros pavyzdžių rasti nepavyko.

Atskirai išskirtos dvi grupės: veiksmažodiniai junginiai su prieveiksmais ir antroji – veiksmažodiniai junginiai su prieveiksmais, prielinksniais ir linksniais. Tokių pavyzdžių užfiksuota nedaug, jie yra dvinarės arba penkianarės struktūros. Didžioji dalis rastų pavyzdžių yra dvinariai – *prieveiksmis + veiksmažodis*.

### **Dvinariai junginiai:**

#### **Prieveiksmis + veiksmažodis (2 frazeologizmai):**

*velniais eiti* „blogai elgtis, dykti“ (Niekas nebtikrina [prekybos] ir *eina* visi *velniais*, nebėra teisybės Sln.), *velniop nueiti* „ištvirkti, pasileisti“ (Ta pradėjo lakti, visai *nuėjo velniop* Gvlt.).

### **Penkianariai junginiai:**

#### **Prieveiksmis + daiktavardis + prielinksnis + daiktavardis + veiksmažodis (1 frazeologizmas):**

*verčiau girioj su velniu susitikt* „kai nenorima ką susitikti“ Šk.

Visi veiksmažodiniai junginiai, kurių sudėtyje yrarieveiksmis, žymi žmogaus atliekamą veiksmą. Pirmieji du primena jau anksčiau aptartus junginius, kurių semantinė reikšmė žymi blogą, netinkamą elgesį. Trečiasis pavyzdys nusako nemalonius ir nepageidaujamus žmonių tarpusavio santykius, kai nenorima ko nors susitikti. Semantinėmis reiškmėmis šio tipo junginiai niekuo nesiskiria nuo jau anksčiau aptartų veiksmažodinių junginių su linksniais ir junginių su linksniais ir prielinksniais. Skiriasi tik sintaksinė junginių sandara, nes vienas iš dėmenų yrarieveiksmis.

Apžvelgus visus prijungiamuosius frazeologinius junginius galima daryti išvadą, kad jų semantinė reikšmė labai įvairi, pradedant objektų, realių įvardijimu, baigiant abstrakčių dalykų nusakymu. Didžioji dalis frazeologizmų yra neigiamai konotuoti. Struktūriškai junginiai taip pat labai skirtingi. Išskirtos dvi pagrindinės junginių grupės – daiktavardiniai ir veiksmažodiniai junginiai. Šios grupės skaidomos į smulkesnius pogrupius priklausomai nuo junginyje esančių valdomų ar šliejamų žodžių. Struktūros modeliai taip pat labai įvairuoja, pradedant nesudėtingais dvinariais junginiais, baigiant žymiai sudėtingesniais – šešianariais. Pastebėta tendencija, kad kuo struktūra sudėtingesnė, tuo mažiau randama pavyzdžių.

### 3.1.2 Sujungiamieji frazeologiniai junginiai

Sujungiamuosiuose frazeologiniuose junginiuose nėra sintaksinės hierarchijos tarp dėmenų, priešingai nei prijungiamuosius frazeologiniuose junginiuose. Dėmenys yra lygiaverčiai ir nei vienas nėra prie kito jungiamas ar šliejamas. Junginyje dėmenys gali būti sujungti jungtukais ar be jų. Dažniausiai šio tipo frazeologizmai eina kuria nors viena kalbos dalimi. Renkant medžiagą darbui sujungiamųjų frazeologinių junginių pavyko rasti tik vieną. Tai daiktavardinis junginys, turintis dvinarę struktūrą *daiktavardis + daiktavardis*. *Velnių velniais* „greitai, smarkiai“ (Karvės vakare eina iš miško *velnių velniais* Žg.). Šio tipo frazeologinių junginių žodynuose užfiksuota palyginti nedaug. Galima manyti, kad taip atsitiko todėl, kad kasdienėje kalboje daug dažniau vartojamos prijungiamųjų dėmenų struktūros.

### 3.1.3 Lyginamieji frazeologiniai junginiai

Pasak kalbininkės Jakaitienės (2009, 293) lyginamųjų frazeologinių junginių sandara nėra tokia įvairi kaip jau anksčiau aptartų prijungiamųjų frazeologizmų. Visų lyginamųjų frazeologinių junginių bendras požymis – lyginamasis jungtukas. Lietuvių kalboje dažniausiai pasitaikantys

lyginamieji jungtukai: *kaip, lyg, it, nei, nelyginant, tartum*. Nors šio tipo junginiai nėra sudėtingos struktūros, tačiau jie kelia nemažai kalbininkų diskusijų, nes vis dar nesutariama, kiek dėmenų reikia laikyti frazeologizmu, o kuriuos dėmenis tik būtinaja frazeologizmo aplinka.

„Be jungtuko į frazeologizmo sudėtį įeina lyginimo vaizdą nusakantis dėmuo. Dalies junginių toks dėmuo yra paprastas, neišplėstas, tiesiog atskleidžia, su koku dalyku lyginant kuriamas norimas vaizdas“ (Jakaitienė, 2010, 301). Egzistuoja ir kita dalis frazeologizmų, būtent dėl kurių ir vyksta diskusija. Tai tokie junginiai, kuriuose „be vaizdo dėmens dar yra vienas ar keli žodžiai dažniausiai nusakantys lyginimo aspektą“ (Jakaitienė, 2010, 301). Vieni tyrinėtojai laikosi nuomonės, kad frazeologizmu reikia laikyti visą lyginamąjį junginį (Jasiūnaitė 1996, 6; Vosyltė 1983, 206; Jakaitienė 2010, 301 ir kiti), o kiti frazeologizmu laiko tik vaizdą kuriantį dėmenį, o žodžius, nusakančius lyginimo aspektą, laiko būtinaja frazeologizmo aplinka (tokie pavyzdžiai užfiksuoti „Zanavykų šnektos žodyne“, sudarytame R. Bacevičiūtės, G. Čepaitienės ir kitų mokslininkų).

Šiame darbe vadovaujamasi nuomone, kad frazeologizmu reikia laikyti visą lyginamąjį junginį, nes išmetus žodžius, kurie nusako lyginimo aspektą, likęs junginys nebetenka dviejų bene svarbiausių frazeologizmo požymių – sustabarėjimo ir junginio pastovumo. Toliau bus pateikiami 50 lyginamųjų frazeologinių junginių suskirstytų pagal turimą lyginamąjį jungtuką.

- Su jungtuku **kaip, kap** (47 frazeologizmai):

*užsodino kaip velnią ant pinigų puodo* „ne vietoje, netinkamą žmogų paskyrė“ J. Jabl., *susivėlęs kaip Kuturių velnias* „labai susivėlęs“ Vdžg., *graži kaip pupų velnias* „labai negraži“ Vl., *zylioja kaip velniai* „greitai bėgioja, laksto“ (Tikra pasiutynė su tais gyvuliais: *zylioja kaip velniai* Skr.), *juodas kaip velnias* „labai juodas“ Stk., *gudras kaip velnias* „labai gudras, apsukrus“ Žal., *meluoja kaip velniai* „labai, daug meluoja“ Srd., *neša kaip velnias griešną dūšią* „greitai, skubėdamas“ Mrj., *uždūmė (užraukė) kaip velnias ežerą* Alvt., *didelis kaip vagis, durnas kaip velnias* KrvP[Srv.], *didelis kaip velnias, durnas kaip perkūnas* KrvP[Srv.], *ko žiūri kaip velnias į rupūžę, ar nepažįsti?! „spoksoti“* Skr., *siūlos (peršasi) kaip velnias į kūmus* „įkyriai siūlosi“ Mrj., *sėdo kaip velnias į pipirus* „prastai pateko, įkliuvo“ PnmA., *įsikraustė (įsiriogolino) kaip velnias į ropes* Mrj., *papuolė (pateko) kaip velnias į vaiską* Dkš., *bijo kaip velnias kryžiaus* KrvP[Kp., Vlkv.], *bijo kaip velnias ražančiaus* KrvP[Srv.], *bijo kaip velnias švęsto vandens* KrvP[Srv.], *pavėžino kaip velnias savo motiną* PPr.288[Jrb.], *ką ten gniūsini (kamuoji) kap velnias paršą?! Brt., ko važiuoji kaip velnias, peklą uždegęs?* „greitai“ Žvr., *trankosi kaip velnias, perkūno genamas* „garsiai transkosi“ Klvr., *prisistatė kai velnias pri davatkos* Erž., *švelpa kai velniai po peklą* „garsiai“ Sln., *titinasi kaip velnias prieš debesį* „labai dabinasi“ PPr.290[Prn.], *vaipos kaip kipšas prieš žaibus* Jrb., *sėdi kaip velnias ropėse* „be darbo“ Vlkv., *suriko senis kaip velnias ropėse* „garsiai“ Vlkv., *eina kaip velnias su daktaru* „greitai“ Žvr., *apsivedė kaip velnias su meška* „apie netinkamą porą“ Kn., *lekia kaip velnias su*

*pipirais „greitai“ Vl., eina kaip velnias su taboka „greitai“ Alvt., rėkia kaip velnias žvirblio kariamais „garsiai“ Mrj., jis piemeningas<sup>4</sup> žmogus: vaikų turi kaip velnių „daug“ Vl., išprausi išprausi ir vėl tie vaikai kaip velniukai „murzini“ pasidaro Grš., jie dvyniai, pešasi kai reik, kai velniai Jnk., ko tyli kaip velniai Lkč., vagia kaip velniai Lkš., daržas kaip iš velnio „puikus, vešlus“ (Buvo daržas kaip iš velnio Br.), kaip iš velnio „tikras“ (Juk būčiau proletars kaip iš velnio Grš.), kraujas bėgo kai iš velnio „smarkiai“ Snt., pateko, pakliuvo kaip velnias į vaiską „prastai pakliuvo, į bėdą“ (Pakliuvau kaip velnias į vaiską. Labai blogi metai buvo, lietingi Snt.), laksto, bėgioja kaip velnias su muterka<sup>5</sup> „daug, visur (laksto, bėgioja)“ (Lakstysiu aš čia mat kaip velnias su muterka Jnk.), kai velnių [pagadoje] „daug“ (Šernų, kai velnių, mano bulves nukasi Lkč.), eina kaip iš velnio rago „smarkiai“ Vlkv., ko dabar tei[p] žiūri kaip velnias į rupeną?! „spoksai“ Šmk.*

- Su jungtuku **lyg** (3 frazeologizmai):

*lyg velnias ant kempinės „greitai lekia, bėga“ (Visada lekia, bėga lyg velnias ant kempinės P. Cvir.), šaiposi lyg velnias prieš debesį „labai šaiposi“ Klvr./Mrj., ko klykiat lyg velniai prieš pagadą?! „garsiai“ Grš.*

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, lyginamasis jungtukas *kaip* ir vakarų aukštaičių tarmėje vartojamas jo variantas *kap* yra labiausiai paplitę lyginamuosiuose frazeologizmuose. Pavyzdžių su kitais jungtukais rasta gerokai mažiau. Didžioji dalis šiame skyriuje išvardintų frazeologizmų yra veiksmažodiniai, kiek mažesnė – būdvardiniai. Toks pasiskirstymas nėra stebinant, nes kalboje veiksmažodis yra viena pagrindinių kalbos dalių. Visų lyginamųjų frazeologizmų semantinės reikšmės yra labai skirtingos. Jais nusakoma žmogaus išvaizda, būdo, charakterio ypatybės, būsenos, taip pat ir veiksmo atlikimo aplinkybės.

### 3.2 Sakinio formos frazeologizmai

Kaip ir buvo minėta skyriaus pradžioje, frazeologizmai analizuojami remiantis Jakaitienės pateiktu skirstymu (2010, 298). Kalbininkė be jau aptartų prijungiamųjų jungtinių išskiria sakinio formą turinčius frazeologizmus. Žinoma, šio tipo frazeologizmai kontekste neturi savarankiško sakinio funkcijos ir eina tik kaip sakinio dalis. Sakinio formos frazeologizmai gali būti dvinariai ir vienanariai.

Dvinariai sakinio formos frazeologizmai turi dvi svarbiausias sakinio dalis – veiksnį ir tarinį. Kartais tokie frazeologizmai prilygsta vientisiniam sakiniui, gali eiti šalutiniu sakiniu arba gali

<sup>4</sup> Turintis daug piemenų.

<sup>5</sup> „Veržlė“.

būti „pastovios sudėties ir vaizdingi <...> ištisi sakiniai“ (Jakaitienė 2010, 302). Dvinariai sakinio formos frazeologizmai skatina tyrinėtojų diskusijas. Keliamas klausimas, ar patarlės ir priežodžiai, kurie turi vientisinio ar sudėtinio sakinio struktūrą, yra laikomi frazeologizmais. Tiek patarlės ir priežodžiams, tiek ir frazeologizmams, yra būdingi tie patys požymiai: vaizdingumas, reikšmės perprasminimas, gyvavimas natūralioje šnekamojoje kalboje. Šiame darbe patarlės ir priežodžiai nėra laikomi frazeologizmais. Vadovaujamasi tuo, kad frazeologizmas laikytinas žodžių junginiu, o patarlės ir priežodžiai turi išbaigtą loginę mintį.

Vienanariai sakinio formos frazeologizmai turi tik vieną predikatinio centro dalį: veiksnį arba tarinį. Dažniausiai praleistoji dalis yra veiksnys, kuris nesunkiai numanomas iš likusio junginio. Toliau atskirai bus pateikti rastų dvinarių ir vienanarių sakinio formos frazeologizmų pavyzdžiai. Tokio tipo frazeologizmų rasta palyginti nemažai. Didžioji jų dalis – dvinariai junginiai, turintys pilną predikatinį centrą, užfiksuota ir tokių, kuriuose yra numanomas veiksnys *tu* arba *jis*, rasta pavyzdžių su praleista sudurtinio tarinio jungtimi.

#### **Dvinario sakinio formos junginiai (44 frazeologizmai):**

*velnias išnešiojo* „visur, daug kur išsibastė“ (No tėvų išbėgo, ka juos visur *velnias išnešiojo* Jnk.), *velnias neša* (*nunešė*) „apie einantį, nuėjusį, kur nereikia“ (Tuo keliuku pro mus *velnias nešė* [kariuomenę] Jnk.), *velnias žino* „nežinia“ (Pasiėmė *velnias žino* te kokią iš Dzūkijos Jnk.), *velnias įsisuko* „apie neprotingą elgesį“ (Jam *įsisuko velnias*, ir pametė žmoną Skr.), *velnias išnešė* „išsidangino“ (*Velnias* kažkur jį *išnešė* Jnš.), *velnias nujojo* „dingo“ (*Velnias nujojo* peilį, ką tik buvo ir dingo Jnš.), *velnias pasidarė* „apie ko nors smarkumą“ (Kad davė iš orlaivių, tai tik *velnias pasidarė* Skr.), *velniai griebtų* „toks keiksmas“ (Kad *velniai griebtų* tokį darbą Jnš.), *velnias darosi* „sakoma smarkiai ką veikiant“ (Vaikai laidos nuo kalnų, duoda, kad *velnias darosi* – tik rogės pyška ir viskas Jrb.), *šimtas velnių rautų* „toks keiksmas“ Vlkv., *velnias nepašienavo* „nieko bloga neatsitiko“ (Josios *velnias nepašienavo*, pagrižo Erž.), *velnias nematė* „tiek to“ (*Velnias nematė* tuos pinigus, ka tik sveika būtų KzR.), *velniai rautų* „toks keiksmas“ (*Velniai rautų*, kam ma reik jų giminysčių KzR.), *velnias pasuks* „smarkiai nukentės, sakoma gąsdinant“ (Dar aš tau duosiu, kad tave *velnias pasuks!* Skr.), *velnias pavalys* „gausi mušti“ (Kad aš tau duosiu, net *velnias pavalys!* Skr.), *velnias parinks* „gausi mušti“ (Tylėk, ba kai paėmęs pakratysiu, tai *velnias* tave *parinks!* Plv.), *ima velniai* „toks keiksmas“ (*Im velniai* Nm.), *velnias krato kratinį* „žyla“ (Jau ant galvos *velnias kratinį* krato Šmk.), *velnias nelaužia šlaunies* „nėra ko skubėti“ (Ko skubini? *Velnias šlaunies nelaužia!* Dkš.), *velnias paliko sėklai* „sakoma apie nedorą žmogų“ (Jį *velnias sėklai* paliko Skr.), *velniai veda vaikus* „apie neįeinamą, apaugusią vietą, kimsynę“ (Aplinkui pelkės priaugusios krūmokšnių, kur *velniai vaikus veda* Jnš.), *velnias ragus nususuktų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos namuose tokia tvarka, kad *velnias ragus nususuktų* Snt.), *velnias sprandą nususuktų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos

namuose tokia tvarka, kad *velnias sprandą nususuktų* Snt.), *velnias koją nusilaužtų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos namuose tokia tvarka, kad *velnias koją nusilaužtų* Snt.), *galvoje velniai sukasi* „ką nedora, bloga galvoti“ (Rėkia dėl akių, *galvoj velniai sukasi* Snt.), *velniai veseliją kelia* „sakoma apie bjaurų, vėjuotą orą“ Snt., ar *velnias jį pristojo* „apie užsispyrėlį“ Šk., *tik velnias matydavo* „niekas nematydavo“ (Kai mergučė būdavau, eidavau [į gegužines], *tik velnias matydavo* Grš.), *velnias iš peklos iškištų galvą išsigąstų* „apie didelę netvarką“ Lkč., Girtam *velnias pagalvę pakiša*, kai virsta Šk., [kol] *Bobos ką padarys, tai velnias pagiedos bažnyčioj* „ilgai užtruks“ Šk., *bagočiui ir velnias į košę šika* Snt., Ar *velnias blauzdą laužia* „sakoma skubančiam, išeinančiam“ (Ar *velnias tau blauzdą laužia* Snt.), Jau čia *velnias mane apgavo* „sakoma nepiktai keikiantis“ Snt., *velnias negriebs savo vaiko* „nieko neatsitiks kam“ Slv., *velnias pro sąsparą žiūri* „greit mirs“ (Jau jai *velnias pro sąsparą žiūri* Grš.), dabar *dykai velnias savo motiną į rinką nejoja* KzR., [nė] *velnias neims* (*negriebs, neparinks*) „nieko bloga neatsitiks“ (Girdžiu, ką jinai šneka, durną nė *velnias neims* Gvlt.), ar *velnias pašvietė* „sakoma stebintis, kad sužinojo ką“ (Ar *velnias* jam ir *pašvietė*, kad aš pinigų turiu Srv.), kur *velniai peri vaikus* „apie užkampį“ (Atsidūrę ten, kur *velniai vaikus peri* Ss.), nors *velnias atsistotų ant galvos* „būtinai“ (Kaip pasakiau, taip ir bus, nors *velnias ant galvos atsistotų* Žvr.), *velnias nusinešė ant uodegos* „niekais virto“ Jnš., turbūt *velnias uodegą užmetė* „sakoma, kai ko nors nerandama“ (Išieškojau visus [užkaborius], turbūt *velnias uodegą užmetė* Grš.).

#### **Vienanario sakinio formos junginiai:**

##### **Su numanomu veiksmu jis, ji (9 frazeologizmai):**

*velniui tarnauja* „labai keikiasi“ Snt., *velnių (velnio) priėdęs (prisiėdęs)* „pašėlęs, piktas“ (Ak, jis *velnių priėdęs* Snt.), [visokių] *velnių prikalinėtas* „pasiutęs“ (Ji atrodo yr *velnių prikalinėta* Snt.), *velnių kaustytas* „apsukrus, suktas“ Gs., *velnio pristota* „blogas, padūkęs“ (Jau ji turbūt *velnio pristota* Skr.), *velnių neštas ir pamestas* „niekam tikęs“ (*Velnių neštas ir pamestas* Snt.), iš *velnio dūšių iškrapštytų* „labai apsikri, pasiutus“ Gvlt., *dalinasi su velniu iš pusės* „apie vėluojantį nuimti derlių“ Grš., *pasidavė velniui už pašluostę* „ištekęs už bjauraus vyro“ Šk.

##### **Su numanomu veiksmu tu (8 frazeologizmai):**

*velnią pašiksi* „gausi mušti“ (Kad duosiu, tai tu *velnią pašiksi* Lbv.), *velnio nesirink už tetėną* „apie blogą draugą“ Lbv., dabar *pripažys velnią už tetėną* „matysis vargo“ KzR., tiek laiko turėdams *gali i velniui ragus nusukt* „gali daug nuveikti“ Gvlt., *velnių ten leki* dabar, negali pailsėti namie „pasakant ko nereikalingumą ar pan.“ Lkč., *su velniu nesiimsi* Snt., *ant velnio keik kaip nori, vis tiek juokiasi* Br., jau to bulvinė<sup>6</sup> tokia tvarka, kad *šlubo velnio nepavytum* Grš.

<sup>6</sup> Rūsio tipo pastatas daržovėms laikyti.

### **Praleistas tarinys (3 frazeologizmai):**

*tegu velniai (velnias)* „reiškiant nepasitenkinimą kuo“ (Būdavo grasu, *tegu juos velniai* Grš.), *po šimts velnių* „toks keiksmas“ (*Po šimts velnių* Grš.), *tegu velniukas* (ką) „sakoma reiškiant nepasitenkinimą“ (*Tegu juos velniuks*, tuos darbus Šk.).

### **Praleista sudurtinio tarinio jungtis (2 frazeologizmai):**

*velnių (kieta, stora) oda* „pasakant neigiamą ypatybę“ Šk., visuos kolūkiuos *velnias jau* „bloga padėtis“ Slv.

Suskirsčius visus surinktus frazeologizmus pagal sintaksinę sandarą ir atlikus jų analizę, galima matyti, kad daugiausiai pavyzdžių rasta prijungiamųjų frazeologinių junginių. Antroje vietoje atsiduria sakinio formos junginiai, o trečioje – vos su vienu pavyzdžiu – sujungiamieji frazeologiniai junginiai. Rastų pavyzdžių struktūra labai įvairi. Rasta ir nesudėtingos struktūros dvinarių junginių, ir gerokai sudėtingesnių – šešianarių. Struktūrinės formos įvairumus lemia ir tai, kad junginyje sukeitus dėmenis vietomis gaunamas jau naujas struktūrinis tipas.

Gausiausią prijungiamųjų frazeologinių junginių grupę sudaro daiktavardiniai junginiai su linksniais. Tai paaiškinti nėra sudėtinga, nes šio tipo frazeologizmais dažniausiai įvardijama tam tikra realija, negyvosios ar gyvosios gamtos objektai, žmogaus sukurti daiktai, įvardinamas pats žmogus išskiriant kurią nors būdo ar charakterio ypatybę. Kita gausi, tačiau šiek tiek mažesnė grupė – veiksmažodiniai junginiai.

Sujungiamųjų junginių, kaip jau minėta, rastas tik vienas. Šio tipo junginiai nėra dažni lietuvių frazeologijoje, todėl toks mažas pavyzdžių skaičius neturėtų stebinti.

Lyginamieji junginiai sudaro gana gausią frazeologizmų grupę. Nors jų struktūra nėra tokia įvairi, jie kelia diskusijas akademinėje bendruomenėje. Šiai grupei priklausančys frazeologizmai išsiskiria tuo, kad savo sudėtyje turi lyginamąjį jungtuką. Tarp surinktų pavyzdžių rasti frazeologizmai su dviem skirtingais lyginamaisiais jungtukais *kaip* (*kap*) ir *lyg*. Mokslininkai nesutaria, ar frazeologizmu dera laikyti visą junginį, ar tik vaizdą reiškiantį dėmenį.

Sakinio formos frazeologizmai taip pat kelia diskusijų dėl panašumo į priežodžius ir patarles. Savo sintaksine sandara jie gali būti dvinariai ir vienanariai priklausomai nuo to, ar turi pilnai išreikštą predikatinį centrą (veiksnį ir tarinį), ar kuri nors dalis yra nutrupėjusi ir skaitytojo tik numanoma. Iš surinktų pavyzdžių matyti, kad dažniausiai nutrupėjęs esti veiksnys *jis, ji*.

Beveik visi frazeologizmai pasižymi neigiama konotacija. Tai nesunku paaiškinti jau vien tuo, kad visų surinktų pavyzdžių sudėtyje yra dėmuo *velnias*, kuris pats savaime kalbos vartotojų yra neigiamai konotuotas. Keletas užfiksuotų pavyzdžių suteikia žinių apie tikėjamą pomirtiniu pasauliu ir įsivaizduojamą velnio išvaizdą.

#### 4. Frazeologizmų su žodžiu *velnias* semantinės grupės

Atliekant semantinę analizę, visi rasti frazeologizmai su leksema *velnias* pirmiausiai buvo suskirstyti į semantines grupes (kategorijas), remiantis jų turima semantine reikšme. Skirstymas atliktas remiantis Jasiūnaitės (1996, 6-7) lyginamųjų frazeologizmų klasifikavimu pagal semantines ypatybes. Išskirtos devynios stambios semantinės grupės: veiksmo pavadinimai, keikimai ir emocijų išraiškos, asmenų pavadinimai, abstrakčių dalykų pavadinimai, įvairių realijų pavadinimai (sąvokos), ypatybių pavadinimai, veiksmo aplinkybių pavadinimai, žmogaus fizinių savybių, išvaizdos pavadinimai, žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimai. Dalis šių grupių skaidomos į smulkesnius pogrupius siekiant atlikti tikslesnę ir išsamesnę analizę. Kiekviena grupė bus aptarta atskirai kartu su jai priklausančiais pavyzdžiais.

Daugiausiai rastų frazeologizmų priklauso veiksmo pavadinimų grupei – 62 pavyzdžiai. Ši grupė skaidoma į smulkesnes: turtinės padėties kitimo, keikimosi, gyvenimo ir mirties, ketinimų mušti, grasinimų, mąstymo, blogo elgesio, išdaigų krėtimo, dingimo, prapuolimo, patekimo į sunkią padėtį, situaciją ir mišri. Antroji pagal gausumą veiksmo aplinkybių kategorija – 35 pavyzdžiai. Ji taip pat skaidoma į smulkesnes pakategorijas: frazeologizmai, žymintys smarkumą (intensyvumą), greitį, nusakantys tylumą ir garsumą, žymintys intensyvų, įdėmų žiūrėjimą ir mišrūs. Trečioji pagal gausumą grupė – abstrakčių dalykų pavadinimai, kurioje yra 22 pavyzdžiai. Ji suskaidyta į pogrupius: frazeologizmai, žymintys vietą, blogą, bevertį daiktą ar asmenį, sunkią padėtį, sunkumus, kiekį, laiką, laiko trukmę ir mišrūs. Ketvirtoje vietoje, turinčios po vienodą pavyzdžių skaičių, yra ypatybių pavadinimų ir žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimų grupės. Jos abi taip pat dalinamos į smulkesnes. Ypatybių pavadinimų grupė dalinama į netvarkos, apsileidimo, menkumo, prastumo, gerumo, dydžio ir mišrią, o žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimų grupė į būsenas, psichinių savybių pavadinimus ir charakterio bruožų pavadinimus. Penktoje vietoje yra keiksmų, emocijų išraiškų grupė, kurioje yra 14 pavyzdžių. Šeštoje vietoje – įvairių realijų pavadinimų grupė su 12 pavyzdžių, septintoji grupė – asmenų pavadinimai, turinti 8 pavyzdžius ir paskutinė grupė – žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimai – septyni pavyzdžiai. Grafiškai šis pasiskirstymas pavaizduotas pirmoje lentelėje.

1 lentelė. Frazeologizmų su leksema *velnias* suskirstymas į kategorijas.

| Kategorija                                                        | Pavyzdžių kiekis |
|-------------------------------------------------------------------|------------------|
| Veiksmo pavadinimai                                               | 62               |
| Veiksmo aplinkybės, ypatybės                                      | 35               |
| Abstrakčių dalykų pavadinimai                                     | 22               |
| Ypatybių pavadinimai                                              | 17               |
| Žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimai | 17               |
| Keiksmi, emocijų išraiškos                                        | 14               |
| Įvairių realijų pavadinimai                                       | 12               |
| Asmenų pavadinimai                                                | 8                |
| Žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimai             | 7                |

Didžioji dalis visų rastų frazeologizmų yra susiję su žmogumi, jo veiksmais, mąstymu, išvaizda, patiriamomis būsenomis. Frazeologizmais neretai įvardinamas ir pats žmogus, išskiriant kurią nors būdo ar išvaizdos ypatybę. Kaip matyti iš pateiktos lentelės, gausiausia grupė – veiksmų pavadinimai, ji ir bus aptarta pirmoji.

#### 4.1 Veiksmų pavadinimai

Frazeologizmuose atsispindi žmogaus pasaulėvaizdžio modelis. Jais perteikiami vyravę tikėjimai pomirtiniu pasauliu, vertybių sistemos hierarchija, požiūris į visuomenę ir kasdienį gyvenimą, žmonių baimės, džiaugsmi. Frazeologizmais gali būti perteikiamas ir itin žmogui, o kartu ir visai jo aplinkai, svarbus veiksmas – mirtis. Frazeologijoje fiksuojama, kad blogo žmogaus dvasią po mirties gaunantis *velnias*, o ne Dievas *velniui dūšią atiduoti* „mirti“ (Sykį reiks *atiduot velniui dūšią* Snt.), *velnias* laukia kampe ir budi prie merdinčio žmogaus, kad kuo greičiau galėtų pačiupti jo sielą *velnias pro sąsparą žiūri* „greit mirs“ (Jau jai *velnias pro sąsparą žiūri* Grš). Žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip žibintas, žvakė, kuri žmogui mirstant užgęsta *pažibyti dūšią velniui* „pagyventi“ (Tai tik *pažibys dūšią velniui* ilgiau [senukas] Ssr.). Remiantis liaudies tradicija, senyvo, garbaus amžiaus žmonėms reiškama itin didelė pagarba, tačiau paskutinis frazeologizmas leidžia daryti prielaidą, kad tam tikras žmogus, nors ir senyvo amžiaus, nepasižymėjo sveikintinomis savybėmis.

Turtinė padėtis tradicinėje liaudies kultūroje vertinama šiek tiek kitaip nei šiandienos visuomenėje. Į turtingus, pasiturinčius žmones buvo žiūrima atsargiai. Tikėta, kad jiems turtėti padedančios mitinės būtybės, dažniausiai aitvarai, tačiau esama folkloro siužetų, kuriuose turtėti padeda velnias. Tai atsispindi pasakyme *bagočiui ir velnias į košę šika* Snt. Jei velnias gali padėti praturtėti, gali turtus ir atimti, būti nusigyvenimo ir neturto priežastis *po velnių išvaryti* „nugyventi“ (Vogė, nešė, kokią ūkė *po velnių išvarė* Ds.).

Velnias – dažnas palydovas, kalbai pasisukus apie keikimąsi. Dar gyvas tikėjimas, kad kuo daugiau žmogus keikiasi, tuo storn eina velnias<sup>7</sup>. Keikimasis visuomenėje netoleruojamas, vertinamas neigiamai: *Velnių užvaryti* „imti keiktis“ KzR., *velnius krauti* „keikti, koneveikti“ (Keikūnė, *velnius krovė* šimtais Žg.). Iš antrojo frazeologizmo matyti, kad keiksmas gali būti tapatinamas su velniu metaforiškai ir dėl to įgauti tam tikrų apčiuopiamų savybių: būti sukrautas ar patalpintas tam tikroje vietoje. Keikimąsi ir koneveikimą reiškiančių frazeologizmų su leksema *dėti* lietuvių kalbos frazeologijoje yra ne vienas, pavyzdžiui, *į šuns dienas dėti*. Tokio tipo pasakymų yra ir su mitinių būtybių pavadinimais *į velnio miltus dėti* „keikti, koneveikti“ (*Deda mane į velnio miltus*, visai bjauroja KzR.). Junginį galima aiškinti remiantis mintimi, kad žmogus bus stipriai pažemintas ir sumenkintas, iki mažiausių dalelių, kaip kad būna sumalami grūdai. Šis junginys taip pat suteikia šiek tiek žinių apie velnio įsivaizdavimą. Viena iš galimų velnio gyvenamųjų vietų – malūnas, todėl nekeista, kad nelabasis turi miltų. Frazeologizmai *duoti velnių* ir *gauti velnių*, atitinkamai reiškiantys „barti“ ir „būti išbartam“ yra giliai įsišakniję kasdienėje vartosenoje (*Davi velnių kai pupų* Snt., *gavu velnių kiek tik tilpu* Snt.). Manytina, kad šie du frazeologizmai daug dažniau ir natūraliau vartojami kasdienėje kalboje net ir žmonių, kurie neturi tarmės. Jie, ko gero, dažniau pasakomi už tiesioginės reikšmės junginius „gauti barti“ ir „būti išbartam“. Kaip jau minėta, keikimasis nėra bendruomenėje toleruotinas veiksmas, todėl dažnai taip besielgiantys žmonės yra laikomi velnio tarnais, artimai bendraujančiais su šia mitine būtybe *velniui tarnauja* „labai keikiasi“ Snt.

Jau aptartas keikimasis ir koneveikimas apibūdina prastus žmonių santykius. Įsiplieskus konfliktui neretai nuo žodžių pereinama prie veiksmų ar bent jau grasinimų. Tokie pasakymai kaip *velnias pasuks* „pražūsi, gausi mušti“ (Dar aš tau duosiu, kad tave *velnias pasuks!* Skr.), *velnias pavalys* „sakoma grasinant smarkiai sumušti“ (Kad aš tau duosiu, net *velnias pavalys!* Skr.) liudija grasinimą taip stipriai mušti, kad subjektas netgi susitiks su velniu, t.y. atsidurs arti mirties. Frazeologizmas *velnių pašiksi* „sakoma grasinant smarkiai mušti“ (Kad duosiu, tai tu *velnių pašiksi* Lbv.) perteikia ne tokį stiprų ir intensyvų mušimą nei aukščiau aptarti pavyzdžiai, o labiau bauginantį, keliantį nerimą, baimę. Lietuvių frazeologijoje esama įvaizdžių, kai mitinė būtybė suvokiama kaip

---

<sup>7</sup> Toks tikėjimas išgirstas privataus pokalbio metu su kalbininke B. Jasiūnaite.

kanibalė (Jasiūnaitė 2010, 362). Ne išimtis ir velnias *velniam ant spirgų patekti* „būti nužudytam, nugalabytam“ (*Velniam pateksi an spirgų* Grš.).

Su velnio įvaizdžiu susijęs ir blogas žmogaus elgesys, išdaigų krėtimas. Tokiuose pasakymuose kaip *velnius išdarinėti* „blogus darbus dirbti“ (Jie su mišku visokius *velnius išdarinėja* Jnš.) velnias tiesiogiai suvokiamas kaip tam tikra blogio konstanta, netikslinant, kas konkrečiai blogai daroma. Ne taip stipriai konotuoti pasakymai, nusakantys išdaigas, blogybes, kurios neturi didelės neigiamos reikšmės, gali būti siejamos su velnių dauginimu, veisimu, pavyzdžiui, *velnius veisti* „blogybes, išdaigas krėsti“ Alk. Frazeologizmas *velnius ištaisyti* „netinkamai elgtis“ (Vyrai ir seni dar *velnius ištaiso* Bgt.), tarmės atstovo pasakytas kalbant apie senyvo amžiaus vyrą, gali antrinti ir kitam gerai žinom frazeologizmui *Žilė galvon, velnias uodegon*. Tokie pasakymai leidžia daryti išvadą, kad net ir didelę gyvenimo patirtį turintys žmonės yra linkę klysti, nusižengti bendruomenės normoms. Minėtiems posakiams antrina pasakymai *velnius išdirbti* „perdykti, kvailai elgtis“ (Kokius dabar *velnius mergos išdirba*, baisu apsaityti Brb.), *velnius krėsti* „nerimtai elgtis, kvailioti, išdaigauti“ (Apsisuko ir vėl savo *velnius krečia* Plv.). Blogai besielgiantis žmogus velnius varinėja, yra tarsi jų piemu, plg. *velnius varinėti* „nedorai elgtis, sukčiauti, išsisukinėti“ Lkč. Pasakymas *velniais eiti* „blogai elgtis, dykti“ (Niekas nebtikrina [prekybos] ir *eina* visi *velniais*, nebėra teisybės Sln.) nurodo ilgalaikį, tęstinį blogą elgesį, polinkį į nedorus darbus. Trinaris junginys *velnio virvę vyti* „rengtis ką pikta daryti“ (Aš nieko pikto nemanau, o jau jis *velnio virvę veja* Skr.) perteikia ne jau įvykusį veiksmą, o ketinimą blogai, netinkamai elgtis. Jis šiek tiek primena grasinimus.

Blogas, netinkamas elgesys neretai neigiamai paveikia ir patį žmogų, atsiduriama sunkioje, keblioje padėtyje. Kaip jau minėta, leksema *velnias* suvokiama ne tik kaip mitinė būtybė, bet ir vargo, blogio, sunkumų etalonas, pavyzdžiui *visoks velnias* „prasta padėtis“ (Daba padari *visoki velnią*, nėr ko sakyt Lkš.), visuos kolūkiuos *velnias* jau „bloga padėtis“ Slv. Kai kurie frazeologizmai gali žymėti ir neutralią padėtį *tas pats velnias* „vis tiek nieko nebus, nepagelbės, nieko nepeši“ KzR. Šiuo frazeologizmu skatinama nesiimti naujos veiklos, nes ji naudos vis tiek neatnešianti. Užrašyta frazeologizmų, kurie žymi, kad velnias suvoktas kaip piktas, baisus padaras, galintis nuskriausti *papulti velniui į nasrus* „į didelę bėdą, keblią padėtį (patekti, pakliūti)“ (Eisi te, *papulsi pačiam velniui į nasrus* Grš.). Sunki padėtis gali būti siejama ir su velnio dienos valgiais *velnio vakarienė* „sunki padėtis“ (Mokytojam *velnio vakarienė* dabar Grš.) iš pavyzdžio matyti, kad velnias suvokiamas valgantis, ar ėdantis (nelygu, koku pavidalu įsivaizduojamas) blogą maistą (ar pašarą). Liaudies kūryboje velnias neretai vaizduojamas kaip naivus, žmogaus nesunkiai pergudraujamas, dėl to randasi ir tokie pasakymai *sėdo kaip velnias į pipirus* „prastai pateko, įkliuvo“ PnmA., arba *Pakliuvau kaip velnias į vaiską*, labai blogi metai buvo, lietingi Snt. Iš antrojo junginio matyti, kad dėl prastos padėties gali būti kaltas ne tik netinkamai besielgiantis žmogus, bet ir gamta, kurios negali dėl nieko

kaltinti ir kuri tradicinėje liaudies sąmonėje suvokiama kaip šventas, neliečiamas objektas. Renkant medžiagą tyrimui rastas tik vienas frazeologizmas ir viena patarlė, kur velnias turi tiesiogiai įvardintą giminystės ryšį su žmogumi. Dabar *pripažysi velnią už tetėną* „matysi vargo“ KzR. ir *velnio nesirink už tetėną* „apie blogą draugą“ Lbv. Nieko keisto, kad žmogui tokia giminystė geruoja nesibaigia, tačiau įdomu tai, kad abiem atvejais vartojamas giminystės terminas – tetėnas. Vadinasi, žmogus su velniu ne kraujo, o suvestiniai giminės. Tai leidžia kelti hipotezę, kad suvokta, jog žmogus iš prigimties nėra blogas, jo netikusius darbus gali nulemti aplinka, neigiama įtaka. Žmogui dėl ko nors jaudinantis ar nerimaujant frazeologijoje guodžiama ir raminama kiek neįprastais posakiais, pavyzdžiui, *[nė] velnias neims (negriebs, neparinks)* „nieko bloga neatsitiks“ (Girdžiu, ką jinai šneka, durną *nė velnias neims* Gvlt.), *velnias nepašienavo* „nieko bloga neatsitiko“ (Josios *velnias nepašienavo*, pagrižo Erž.), *velnias negriebs savo vaiko* „nieko neatsitiks kam“ Slv. Šis posakis gali kelti tam tikrą konfliktą tarp besikalbančiųjų, nes vienam iš pašnekovų apkalbamas asmuo yra svarbus, dėl jo jaudinamasi, o kitas, pavartodamas frazeologizmą, jį įvardina kaip *velnio vaiką*. Tai tikrai reiškia ne pačias geriausias savybes. Galima suvokti, kad tas asmuo pasižymi gudrumu ir apsukrumu (ne gerąja prasme), dėl to jam nieko neatsitiks ir jis išsikaptys iš bet kokios situacijos, visai kaip ir jo „tėvas“ – velnias.

Iš frazeologizmų matyti, kad kam nors dingus, pasimetus ar prapuolus žmonės nėra linkę kaltinti vieni kitų. Daug dažniau kaltė suverčiama nematomoms mitinėms būtybėms su velniu priešakyje. Kalbant apie žmogaus dingimą vartojami pasakymai *velnias išnešė* „išsidangino“ (*Velnias* kažkur jį *išnešė* Jnš.), *velnias išnešiojo* „visur, daug kur išsibastė“ (No tėvų išbėgo, ka juos visur *velnias išnešiojo* Jnk.), *velnias neša (nunešė)* „apie einantį (nuėjusį) kur nereikia“ (Tuo keliuku pro mus *velnias nešė* [kariuomenę] Jnk.) vadinasi, velnias gali žmogų išnešti ar išvilioti į kokią nors nežinomą vietą. Esama atvejų, kai vykstant konfliktui ar barniui žmonės vienas kitam grasina velniu *velnias parinks* „pražūsi“ (Tylėk, ba kai paėmęs pakratysiu, tai *velnias* tave *parinks*! Plv.) šis pavyzdys gana panašus į jau anksčiau aptartus frazeologizmus, reiškiančius ketinimus mušti. Posakis perteikia smarkaus fizinio smurto idėją. Atsitikus kam nors negero, žlugus planams vartojami posakiai *nueiti an velniop* „žlugti, pradingti“ (Ir dar *nuėjo an velniop*, sukišo penki[s] šimtus tūkstančių rublių Jnk.), *išeiti po velnių* „niekais virsti, sugesti“ (Atomini *išėjo po velnių* Lkš.), kurie tik antrina anksčiau išsakyta minčiai, kad velnias suvokiamas kaip tam tikra blogio konstanta, todėl ir nuvykimas pas jį turi neigiamą reikšmę, žymi nepasisekimą. Atkreiptinas dėmesys, kad pas velnią vykstama savo noru, o ne prievarta. Panašiais pasakymais apibūdinamas ir žmogaus žlugimas, vertybių netekimas *velniop nueiti* „ištvirkti, pasileisti“ (Ta pradėjo lakti, visai *nuėjo velniop* Gvlt.), tokius žmonių sąmonės pokyčius dažnai lemia alkoholio vartojimas. Dingus kokiems nors buitės daiktams, ar negalint jų rasti, tikėta, kad dėl to taip pat kaltas velnias: jis taip erzinantis žmogų, pvz.,

*velnias nujojo „dingo“ (Velnias nujojo peilį, ką tik buvo ir dingo Jnš.), velnias uodegą užmetė „prapuolė, prazuvo“ (Išieškojau visus [užkaborius], turbūt velnias uodegą užmetė Grš.). Kai velnias ką nors nusineša ar paslepia, toks daiktas tampa bevertis, niekam nereikalingas *velnias nusinešė ant uodegos* „niekais virto“ Jnš. Šis frazeologizmas taip pat antrina anksčiau keltai idėjai, kad velnio išvaizda suvokta kaip tarpinės grandies būtybės, turinčios ir žmogui, ir gyvūnui būdingų bruožų.*

Nuo žmogaus neatsiejama protinė veikla – mąstymas. Deja, ne visuomet galvojama apie teisingus, gerus, „šviesius“ dalykus. Pasitaiko piktų kėslų, įvairių pinklių ir intrigų rezgimo, kur velnias tampa nepamainomu pagalbininku: *velnią mislyti* „turėti blogų kėslų“ (Į akis geras, o velnią mislija Šk.), *velnią manyti* (galvoti) „turėti piktų ketinimų“ (Ką jūs *velnią galvojat*, o nežinot, ka reikia slėptis AžB.). Galvoje gali būti susitelkę ir daugiau nei vienas velnias, visi jie kursto žmogų imtis negerų veiksmų, pavyzdžiui, galvoje *velniai sukasi* „galvoti apie ką nedorą, blogą“ (Rėkia dėl akių, galvoj *velniai sukasi* Snt.). Velnio įtaka žmogaus mąstymui verčia jį elgtis veidmainiškai – viena sakyti ar daryti, o kita galvoti.

Žmogui pasikeitus į gerąją pusę, sakoma, kad velnias iš jo išvaromas *išvaryti velnią* „išmokyti, išauklėti“ Šk. Seniau iš tikrųjų dvasininkai išvarinėdavo velnius tam tikromis maldomis.

Nors santuoka visais laikais buvo ir yra nediskutuotina vertybė, tačiau blogas, nemalonus sutuoktinis (vyras), gali būti pavadintas velniu, o moteris – jo pašluoste, kuri turinti jam tarnauti *pasidavė velniui už pašluostę* „ištekėjo už bjauraus vyro“ Šk.

Velnias žmogui gali suteikti ir naudingos informacijos *ar velnias pašvietė* „sakoma stebintis, kad sužinojo ką“ (Ar *velnias* jam ir *pašvietė*, kad aš pinigų turiu Srv.). Tik iš mitinės būtybės, visuomet esančios šalia žmogaus jam to kartais net neįtariant, ir galima sužinoti apie slapčiausius įvykius.

Dažnas sėkmės įvaizdis – velnias su pinigais. Nelabasis paprastai apykvailis, todėl protingas žmogus nesunkiai tuos pinigus pasisavina. Frazeologizmas *užsodino kaip velnią ant pinigų puodo* „ne vietoje, netinkamą žmogų paskyrė“ J. Jabl. ir reiškia tai, kad į netinkamą vietą paskirtas žmogus gali ne tik kad neatnešti naudos, bet ir pridaryti žalos. Nors šis posakis užfiksuotas kalbininko Jono Jablonskio raštuose, nereikėtų manyti, kad tai autoriaus išmonė. Kaip jau aptarta teorinėje dalyje, frazeologizmai yra atkuriami iš atminties, o ne kuriami šnekos procese, todėl šiuo atveju autoriaus pavardė reiškia ne daugiau už bet kurio kito tarmės atstovo.

Tingus žmogus, laiku neatliekantis ūkio darbų, turi reikalų su velniu, apie jį sakoma: *dalinasi su velniu iš pusės* „apie vėluojantį nuimti derlių“ Grš. Darbštumas, ūkio darbų atlikimas laiku, paisymas gamtos ritmo laikomi vienomis didžiausių vertybių: geras žmogus – darbštus žmogus. Kai turima daug laiko, tačiau nieko neveikiama, sakoma: tiek laiko turėdams gali i *velniui ragus*

nusukt „daug gali nuveikti“ Gvlt. Šis frazeologizmas tik dar labiau pagrindžia mintį, kad velnias esantis tarpinė būtybė tarp žmogaus ir gyvulio.

Liaudies tradicijoje itin gyvas bendruomeniškumo jausmas. Žmonės dažnai lankydavosi vieni pas kitus, kartu dirbdavo įvairius darbus. Taip ne tik darbus greičiau atlikdavo, bet ir praskaidrindavo savo gyvenimą. Svečiai visuomet būdavo laukiami, todėl skubantieji greitai išeiti būdavo pajaukiami: *velnias nelaužia šlaunies* „nėra ko skubėti“. (Ko skubini? *Velnias šlaunies nelaužia!* Dkš.).

Apsvaigusius nuo alkoholio velnias sergėja ir saugo, kad nieko blogo neatsitiktų: *girtam velnias pagalvę pakiša, kai virsta* Šk. Alkoholis dažnai frazeologijoje įvardinamas kaip *velnių ašaros* Skr.

Apibendrinant visus aptartus frazeologizmus, žyminčius veiksmą, galima matyti, kad velnias dažnai suvokiamas kaip blogybė, vargas, sunkumai, negerumai, o ne vien kaip mitinė būtybė. Beveik visi rasti frazeologizmai turi neigiamą konotaciją, išimtis tik vienas – *išvaryti velnią* „išmokyti, išauklėti“ Šk., kuris savo reikšme žymi blogybių pašalinimą iš žmogaus. Frazeologizmai perteikia nemažai žinių apie tarminės bendruomenės pasaulėvaizdį, tikėjimą pomirtiniu gyvenimu. Suvokta, kad po mirties blogo žmogaus siela atitenkanti velniui, jis galintis budėti prie mirštančiojo ir laukti jo sielos. Bendruomenėje prieštarinčiai vertintas turtas, todėl buvo sakoma, kad prie turtėjimo proceso prisidedančios mitinės būtybės. Velnias siejamas su keikimusi, grasinimais, jis galintis žmones pakurstyti elgtis ar mąstyti netinkamai, būti veidmainiais, o tai juos įstumia į blogą, keblią padėtį. Frazeologizmai suteikia žinių apie velnio išvaizdą. Jis suvoktas kaip tarpinė būtybė tarp žmogaus ir gyvulio, nes turi nasrus, uodegą, ragus, šerius.

## 4.2 Veiksmo aplinkybių pavadinimai

Daugiausiai frazeologizmų, žyminčių veiksmo aplinkybes, nusako veiksmo intensyvumą, greitį, smarkumą. Jau anksčiau minėta, kad būta tikėjimo, jog žmogaus siela po mirties atitenkanti velniui, būtent todėl velnias yra ir gydytojo palydovas, skubant pas ligonį *eina kaip velnias su daktaru* „greitai“ Žvr., gavęs sielą, jis keliauja greitai, plg. *neša kaip velnias griešną dūšią* „greitai, skubėdamas“ Mrj. Velnias gali būti suvokiamas ne tik kaip blogio, negerovių etalonas, bet ir greičio: tikra pasiutynė su tais gyvuliais: *zylioja lyg velniai* Skr., kad *velnias darosi* „sakoma smarkiai ką veikiant“ (Vaikai laidos nuo kalnų, duoda, kad *velnias darosi* – tik rogės pyška, ir viskas Jrb.), *velnias pasidarė* „apie ko nors smarkumą“ (Kad davė iš orlaivių, tai tik *velnias pasidarė* Skr.), ko važiuoju *kaip velnias, peklą uždegęs* „greitai“? Žvr. Sujungiamosios struktūros frazeologizmai palyginti retai aptinkami lietuvių kalbos frazeologijoje: *velnių velniais* „greitai, smarkiai“ (Karvės vakare eina iš

miško *velnių velniais* Žg.). „Velniškas greitis“ gali būti taikomas apibūdinti ne tik žmogui, bet ir gyvuliui. Tokie pasakymai vartojami nusakyti neįprastam, nepaaiškinamam greičiui, kurį lemia antgamtinių jėgų įsikišimas.

Neretas įvaizdis velnio, skubančio su koku nors daiktu ar gyvuliu: pipirais, tabaku, kempine, paršu, muterka: *lekia kaip velnias su pipirais* „greitai“ Vl., *eina kaip velnias su taboka* „greitai“ Alvt., *lyg velnias ant kempinės* (Visada *lekia*, bėga *lyg velnias ant kempinės* P. Cvir.), *lakstysiu aš čia mat kaip velnias su muterka* „greitai“ Jnk.

Iš mitologinių sakmių žinoma apie velnio ir perkūno kovą, todėl ir frazeologijoje fiksuojama šių mitinių būtybių kova, konfrontacija. Velnias dažnai vaizduojamas besityčiojantis iš perkūno: *Ir vaipos kaip kipšas prieš žaibus* Jrb., *Šaiposi lyg velnias prieš debesį* Klvr./Mrj.

Religija ir Dievo baimė tradicinėje liaudies kultūroje laikomos vertybėmis, svarbia gyvenimo dalimi. Į sekmadienines mišias, net ir toliausiai nuo bažnyčios gyvenantys skubėdavo, kad ir pėsčiomis, praleisti apeigas be priežasties laikyta didele nuodėme. Velnio ir bažnyčios, ją lankančių žmonių susidūrimai nėra retas vaizdinys lietuvių liaudies kūryboje, ne išimtis ir frazeologija. *Davatkos* – moterys, apsimetančios itin dievobaimingomis, tačiau dažniausiai pasižyminčios gaudų ir paskalų nešiojimu, bendruomenėje nėra gerbiamos, jos dažnai nepiktai pajuokiamos, pasižymi naivumu ir kvailumu, todėl prie jų gretinasi velnias: *prisistatė kai velnias pri davatkos* „greitai“ Erž.

Velnias siekia artimo ir glaudaus kontakto su žmogumi, nori tapti jo giminaičiu, todėl įkyriai siūlosi ir peršasi: *siūlos (peršasi) kaip velnias į kūmus*<sup>8</sup> Mrj. Velnias, tapęs vaiko krikštatėviu, gali pretenduoti į jo tolimesnio gyvenimo eigą, nes krikštatėviai suvokti kaip turintys teisę kištis į vaiko gyvenimą, kreipti jį pageidaujama linkme. Atsitikus nenumatytoms aplinkybėms, kai tėvai nebegali auginti savo vaikų, nes yra mirę ar labai neturtingi, vaiko auginimas ir auklėjimas gali pereiti krikšto tėvams. Kaip žinia, velnias dažnai yra turtingas, todėl jis ir pretenduoja į krikštatėvio vaidmenį.

Velnias siejamas su gausa, sėkme: *kraujas bėgo kai iš velnio* „gausiai“ Snt, *eina kaip iš velnio rago* „gerai, sėkmingai“ Vlkv.

Savo motiną velnias vežioja greitai, aplinkiniams keldamas siaubą ir nerimą: *pavėžino kaip velnias savo motiną* „greitai“ PPr.288[Jrb.]. Blogą velnio įvaizdį stiprina ir posakiai *meluoja kaip velniai* „smarkiai“ Srd., *vagia kaip velniai* „labai“ Lkš. Velnias dažnai apgauna neprotingą, naivų, greitai ar ne visai teisėtai praturtėti norintį žmogų.

Nuo smarkios, intensyvios ir greitos veiklos, darbų neatsiejami ir įvairūs garsai. Garsiai rėkiantys, švilpiantys, besitrunkantys žmonės prilyginami velniui, mat jis suvoktas kaip didelis

---

<sup>8</sup> „Krikšto tėvas“.

triukšmadarys: *Suriko senis kaip velnias ropėse* Vlkv., *Švelpa kai velniai po peklą* Sln. Velnias savo rėkimu siekia patraukti žmogaus dėmesį, prisivilioti jį į nesaugią, nuo namų nutolusią vietą, ar paprasčiausiai pagąsdinti.

Dėl velnio kvailumo ir naivumo jį nesunku pergudrauti, tai galintys padaryti ir smulkūs gyvūnėliai, paukščiukai: *Rėkia kaip velnias žvirblio kariamas* Mrj.

Su velniu lyginamas ne tik garsiai rėkiantis, bet ir tylintis žmogus: *ko tyli kaip velniai* Lkč. Šiame frazeologizme labiau pabrėžiamas velnio užsispyrimas nei tylėjimas, nes kaip matyti iš surinktų pavyzdžių, daug daugiau atvejų, kai kalbama apie velnio keliamą triukšmą, o ne tylą.

Į atskirą grupę verta išskirti intensyvų, įdėmų žiūrėjimą, spoksojimą reiškiančius frazeologizmus. Visi rasti šio tipo frazeologizmai yra lyginamieji junginiai, turintys tris svarbiausius tradicinių palyginimų dėmenis: 1) kas lyginama, 2) su kuo lyginama, 3) bendro abiejų objektų veiksmo ar būsenos (Jasiūnaitė 2010, 364). Pirmasis palyginimo narys tokiose konstrukcijose dažniausiai neminimas, tačiau iš konteksto nesunku nuspėti, jog tai žmogus: *Ko žiūri kaip velnias į rupūžę, ar nepažįsti?! Skr., Ko dabar tei[p] žiūri kaip velnias į rupeną<sup>9</sup>?! Šmk.* Pateiktuose pavyzdžiuose velnias spokso į rupūžę, kuri taip pat siejama su mitinėmis būtybėmis ir antgamtinėmis galiomis.

Žmogus niekada negali jaustis esantis vienas, nes jį, vos tik peržengusį saugų namų slenkstį, nuolat stebi mitinės būtybės: Kai mergučė<sup>10</sup> būdavau, eidavau [į gegužines], tik *velnias matydavo* „niekas nematydavo“ Grš. Velnias – dažnas šokių ir pasilinksminimų dalyvis.

Siekiant įvardinti ką nors, kas būtinai turi įvykti, vartojamas posakis: *nors velnias atsistotų ant galvos* „būtinai“ (Kaip pasakiau, taip ir bus, *nors velnias ant galvos atsistotų* Žvr.). Posakis apibūdina dalyko neišvengiamumą ir tai, kad žmogus pasiruošęs viskam, kad tai pasiektų. Sukliudyti negali nė pats velnias.

Daiktavardiniai frazeologiniai junginiai su linksniais ir prielinksniais, tokie kaip: *po velnių* „labai gerai“ (Viens turi firmą bulvių, gyvena *po velnių* Gvlt.) ir *per velnių* „labai“ (Ji *per velnių* linksma, ta mergikė Snt.) gali būti vartojami gana universaliai ir nusakyti ne tik geras, teigiamas ypatybes, bet ir neigiamas.

Išanalizavus frazeologizmus su veiksmo ypatybių ir aplinkybių pavadinimais, matyti, kad didžioji jų dalis nusako greitį, intensyvumą ir smarkumą. Velnias gali būti traktuojamas kaip tam tikras greičio etalonas, ypač kai lekia pasiimti nuodėmingos žmogaus sielos. Jau anksčiau minėta velnio ir perkūno kova, leidžia išskirti atskirą garso pogrupį. Perkūno genamas velnias skuba, lekia viską aplink trankydamas, keldamas didžiausią triukšmą.

<sup>9</sup> „Rupūžė“.

<sup>10</sup> „Mergina, panelė“.

### 4.3 Abstrakčių dalykų pavadinimai

Kognityvinė lingvistika daug dėmesio skiria abstrakčių dalykų, tokių kaip laikas, vieta, emocijos ir pan. perteikimui kalboje (Dirvenas 2009, 19; Juzelėnienė 2004, 61). Tradicinės kultūros atstovui, priešingai, nei šiandienos žmogui, smulkios laiko atkarpos nėra tokios svarbios, jis gyvena cikliškai, vadovaudamasis stambiais laiko vienetais – metų laikais, kurie sąlygoja kasdienę ūkinę veiklą (Jasiūnaitė 2010, 376). Kaimo bendruomenėje geresniais, spartesniais darbininkais laikyti vyrai, moterys esančios ne tokios sparčios, dėl to neretai pajuokiamos: bobos [kol] ką padarys, tai *velnias pagiedos bažnyčioj* „ilgai užtruks“ Šk.

Velniai simbolizuoja pirmąpradį chaosą, netvarką, nežinomybę (Jasiūnaitė 2010, 376-377). Jų gyvenamoji vieta nuošali, apaugusi įvairiais augalais, sunkiai randama, todėl siekiant įvardinti tokią vietą, pasitelkiama ši mitinė būtybė: *kur velniai peri vaikus* „apie užkampį“ (Atsidūrė ten, *kur velniai vaikus peri* Ss.), *velniai veda vaikus* „apie neįeinamą, apaugusią vietą, kimsynę“ (Aplinkui pelkės priaugusios krūmokšnių, *kur velniai vaikus veda* Jnš.). Pripažįstant, jog kas nors nežinoma, tarsi teisinamasi, kad tik velnias tokią informaciją turi: *velnias žino* „nežinia“ (Pasiēmė *velnias žino* te kokią iš Dzūkijos Jnk.).

Įsivaizdavimas, jog pragare esą daug velnių, leidžia šią būtybę traktuoti kaip tam tikrą abstraktaus kiekio etaloną, nusakantį daugybę, nesuskaičiuojamą galybę: *patį velnią* „labai daug“ (*Patį velnią* kiaulių išsivaręs po ražienas ganyti Ssr.), *velnias gyvas* „daugybė“ (O tų kunigų *velnias gyvas* Lkč.), *no velnio* „smarkiai, daug“ (Kalbi *no velnio* Grš.), jis piemeningas žmogus: vaikų *turi kaip velnių* „daug“ Vl., *kai velnių [pagadoje<sup>11</sup>]* „daug“ (Šernų, *kai velnių*, mano bulves nukasi Lkč.). Kalbant apie frazeologizmą *kai velnių [pagadoje]*, dera prisiminti jau aptartą velnio ir perkūno kovą. Velnias laisvai ir nekliudomai gali jaustis, tik esant geram, saulėtam orui, kai nėra tikimybės netikėtai susitikti perkūno.

Prasidėjus kolektyvizacijai kaimo bendruomenė buvo nepatenkinta, todėl radosi naujų palyginimų, kuriuose kolūkių situacija gretinama su nelabojo keliamais sunkumais: *velniui neprikeiksi, kolkozui nepridirbsi* „be galo, be pabaigos“ Grš. Velnio ir keiksmų bei keikimosi santykis aptartas kalbant apie frazeologizmus, žyminčius veiksmą.

Nors dažniausiai pasakymai su žodžiu *velnias* žymi didelę gausą, daugybę, greta tokių paskaymų yra ir turinčių priešingą reikšmę ir nusakančių ko nors stoką ar nebuvimą: *velnio akį* „visai nieko (negaus)“ (*Velnio akį* tu gausi Gvlt.), *pats velnias* „nė vienas, niekas“ (Taip parašė, kad *nė pats velnias* neperskaitys Jnš.). Neraštingi, nedailiai rašantys žmonės bendruomenės pajuokiami, ir tai

---

<sup>11</sup> Geras, saulėtas oras be kritulių.

matyti ne tik iš antrojo frazeologizmo *pats velnias*, tačiau ir iš kitų, pavyzdžiui, *parašė kaip su vištos koja*.

Tradicinėje liaudies kultūroje skaitvardis 13 laikomas nelaimingu, velnio skaičiumi, atnešančiu nelaimes ir nemalonumus, dar kitaip šis skaičius vadinamas *velnio tuzinu* „trylika“ KzR. Toks pasakymas žinomas ne tik vakarų aukštaičiams, tačiau ir likusioje Lietuvos dalyje. Lietuviai nėra vienintelė tauta, turinti nelaimingų, velnio skaičių, amerikiečių kultūroje tokiu skaičiumi laikomas 666.

Obsceniškais velnio veiksmiais ir šių veiksmų rezultatais įvardinami niekam netinkami, beverčiai daiktai: *šūdas velnio* „nieko gero, jokios naudos“ (*Šūds velnių* iš tokių darbų ir tokių šienų Snt.). Nors velnias nėra ta būtybė, su kuria žmogus siekia susitikti ar palaikyti glaudų kontaktą, tačiau su kuo nors susipykus, ar esant blogiems tarpusavio santykiams sakoma, kad geriau susitikti su velniu nei su tuo žmogumi: Verčiau girioj *su velniu susitikt* „kai nenorima ką susitikti“ Šk.

Jau aptartas velnio kaip blogio, negerovių ir vargų etalono suvokimas, kartojasi kalbant ir apie abstrakčius blogus, beverčius daiktus: Po to karai prasidėjo, *visi velniai* „šunybės, blogybės“ Grš.

Darbas liaudies kultūroje laikomas viena didžiausių vertybių, todėl tingintys, ar be darbo laiką leidžiantys žmonės lyginami su velniu: sėdi *kaip velnias ropėse* „be darbo“ Vlkv. Įvardinant kokio nors daikto ar veiksmo nereikalingumą, teiraujamasi, ar velnio ten leki, skubi: *Velnių ten leki* dabar, negali pailsėti namie? „pasakant ko nereikalingumą ar pan.“ Lkč.

Vestuvės – triukšmingas ir didelis renginys, trunkantis ne vieną dieną. O kai girdimas didelis siautimas, šėlimas toks garsas ir chaosas prilyginami velnių vestuvėms: *velnių veselia* „siautimas, šėlimas“ (Tikra jau *velnių veselia* ten pas jų Stak.), velnias pasitelkiamas ir siekiant apibūdinti netinkamą, nesuderinamą sutuoktinių porą: Apsivedė *kaip velnias su meška* „apie netinkamą porą“ Kn.

Pasauliui materialėjant ir vis didesnę vertę įgaunant pinigams, randasi pasakymų rodančių, jog nieko dykai negali gauti: dabar dykai *velnias savo motiną į rinką nejoja* KzR. Už visas paslaugas ir pagalbą visuomet reikia atsilyginti. Iš tokio suvokimo yra kilę ir kitų pasakymų: *Skola – ne žaizda, neužgis ir nemokamas sūris – tik pelėkautuose*.

Įvardinant abstrakčius dalykus, tokius kaip laikas, vieta, erdvė, kiekis dėl savo magiškų ypatybių pasitelkiamos mitinės būtybės, galinčios itin greitai pasidauginti. Velnias simbolizuoja pirmąjį chaosą, netvarką, nežinomą, todėl pasitelkiamas tokio tipo abstraktams nusakyti.

#### 4.4 Ypatybių pavadinimai

Su velniu siejama netvarka ir apsileidinimas. Kaip jau minėta, jo gyvenamoji vieta gali būti tankiai apžėlus, apaugusi, neįžengiama, tad natūralu, kad velnias prie netvarkos yra pripratęs. Frazeologizmų variantuose: *velnias ragus nusisuktų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos namuose tokia tvarka, kad *velnias ragus nusisuktų* Snt.), *velnias sprandą nusisuktų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos namuose tokia tvarka, kad *velnias ragus nusisuktų* Snt.), *velnias koją nusilaužtų* „sakoma apie didelę netvarką“ (Pas juos namuose tokia tvarka, kad velnias koją nusilaužtų Snt.) hiperbolizuotai kalbama apie žmogaus sukurtą netvarką, kurioje atsidūręs velnias negali laisvai judėti ir dėl to susižeidžia. Panašios reikšmės pasakymas: *velnias iš peklos iškištų galvą išsigąstų* „apie didelę netvarką“ Lkč. informuoja, jog velnias pamatęs tokią netvarką, išsigąsta. Net ir šlubo velnio žmogus negali pavyti, jei toje vietoje esanti netvarka: Jau to bulvinė tokia tvarka, kad *šlubo velnio nepavytum* „labai viskas sujaukta“ Grš.

Velnių magiškas sugebėjimas keisti pavidalus (pasidauginti, padidėti, sumažėti) fiksuojamas ir frazeologijoje: *no velnių* „didelis“ (Pasidari ežers kad *no velnių* Ssr.).

Remiantis mitinių būtybių gyvenimu, jų turimais atributais, atliekamomis funkcijomis nusakomas menkumas, prastumas, retais atvejais – gerumas. Frazeologizmai su atliepiamosiomis dalelytėmis *nė* ir *nei* ir velnio bei Dievo, velnio ir gegutės lyginimai nusako žmogaus netinkamumą, menkumą: *nė velnias, nė gegutė* „niekam tikęs“ (Iš jo *nė velnias, nė gegutė* Šk.), *nei Dievui velnias, nei velniui kažerga* „niekam netinkamas“ Šk., *nei Dievui žvakė, nei velniui šakė* „sakoma apie netikusį žmogų ar darbą“: *nei Dievui žvakė, nei velniui šakė* Snt., *nė velniui, nė Dievui* „niekam netinkamas“ (Tokį gerą pasiėmė, kad *nė velniui, nė Dievui* AžB.).

Velniui priklausantys daiktai ar gyviai taip pat reiškia menkumą, prastumą: *velnio vabalas* „prastas, netikęs padaras“ (Pagal save gavo merginą, ne kokį *velnio vabalą* Brb.). Labai blogas, niekam netinkamas žmogus laikomas blogesniu nei velnias, perkeliamas į žemesnę grandį: *nė velnias* „niekas“ (Pasaki, kad iš manęs *nė velnias* neišeina Šk.). Junginiai su leksemomis *pusė*, *pusiau* užima tarpinę poziciją ir reiškia „pusėtinis, vidutinis, pakenčiamas“: *pusė velnio* (*pusiau su velniu*) „nieko, neblogas, vidutiniškas“ (Kai pažiūrai į abudu, tai visai *pusė velnio* KzR.), *pusiau su velniu* „vidutinis, pusėtinis, pakenčiamas“ Lkč.

Nors įprasta leksemą *velnias* vartoti kaip menkumo, prastumo, vargo ir kitų nemalonių būsenų etaloną, tačiau šalia tokių pasakymų egzistuoja ir priešingos reikšmės junginiai: *kaip iš velnio* „puikus, vešlus“ (Buvo daržas *kaip iš velnio* Br.). Šį konkretų atvejį galima aiškinti kaip velnio magiškų, atgamtinių galių poveikį: jas pasitelkęs jis gali daiktą padaryti ir ypatingai gerą.

Siekiant pabrėžti kokią nors ypatybę, vartojami reikšmės požiūriu „tušti“ frazeologizmai: *velnių (kieta, stora) oda*. „Pasakant neigiamą charakterio ypatybę“ Šk., arba *po velnių* „pabrėžiant gerą ypatybę“ (O jau graži ta medžiagutė, kad *po velnių* KzR.) tokie pasakymai tik sustiprina iš konteksto žinomą ypatybę, tačiau naujos informacijos neperteikia.

Dėl netvarkingos gyvenamosios aplinkos velnias dažnai pasitelkiamas siekiant hiperbolizuotai nusakyti žmogaus sukurtą netvarką, kurioje atsidūręs velnias negali laisvai judėti ir dėl to susižaloja. Žmogaus netinkamumas jokiai veiklai ir situacijai įvardinamas junginiais su atliepiamosiomis dalelytėmis. Dažniausiai tokiuose junginiuose įvardinama, kad daiktas ar žmogus netinkamas nei velniui, nei Dievui, o tai reiškia, kad netinkamas niekam. Paprastai velnias suvokiamas kaip blogybių etalonas, tačiau egzistuoja pasakymų, kurie turi teigiamą konotaciją. Dažniausiai gerumas nulemtas burtų ir atgamtinių galių, kurias panaudoja mitinė būtybė.

#### 4.5 Žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimai

Frazeologiniai junginiai, nusakantys žmogaus psichines savybes, būsenas ir charakterio bruožus, sudaro kiek daugiau nei devynis procentus visų surinktų pavyzdžių. Nemaža jų dalis įvardina ne kokią nors konkrečią ydą turintį asmenį, bet bendruoju vertinimu įvardina netikėlį, nedorėlį, niekam netinkamą žmogų: *velnio neštas ir pamestas* „niekam tikęs“ (*Velnių neštas ir pamestas* Snt.), *velnio pristotas* „blogas, padūkęs“ (Jau ji turbūt *velnio pristota* Skr.), *velnias paliko sėklai* „sakoma apie nedorą žmogų“ (Jį *velnias sėklai paliko* Skr.), *pirmas velnias* „niekam tikęs“ (Jeigu ateis kavalierius ir labai geras, tai žinok – *pirmas velnias* Grl.).

Guvūs, pašėlę ar smarkūs žmonės pavadinami frazeologizmais, žyminčiais glaudžių santykių su velniu turėjimą, nes minėtos charakterio savybės būtent ir yra perteikiamos žmogui per tą kontaktą: *su velniu pasiburškus*<sup>12</sup> „guvi, pašéluss, smarki“ (Ji su *velniu pasiburškus*, jos nepaimsi Nm.), *velnių (velnio) priėdęs (prisiėdęs)* „pašėlęs, piktas“ (Ak, jis *velnių priėdęs* Snt.), [visokių] *velnių prikalinėtas* „pasiutęs“ (Ji atrodo yr *velnių prikalinėta* Snt.), *velnių pri(si)šveitęs (pilnas, priėdęs, prisirijęs)* „pašėlęs, pasiutęs“ (Kunigai *velnių prisišveitę* Gb.). Kiek kitoks kontaktas atskleidžiamas pasakymu: *velnių kaustytas* „apsukrus, suktas“ Gs., nes čia santykis ne toks intymus ir glaudus. Žmogus suvokiamas kaip tam tikras velnio mokinys, iš kurio jis yra perėmęs apsukrumo ir suktumo savybes. Tokį sąmprotavimą grindžia ir kiti frazeologizmai su žodžiais *kaustytas, pasikaustęs*, pavyzdžiui, *jis yra pasikaustęs matematikoje* „jis gerai moka, išmano matematiką“. Neigiami charakterio bruožai gali būti perduodami ne tik glaudaus kontakto su velniu metu, bet ir per jo daiktus, kūno dalis, plaukus: *velnio šerį turėti* „būti piktam, kerštingam“ (Tokia senoji, tokia i

---

<sup>12</sup> Turėjusi lytinių santykių.

duktė, abi *velnių šerį tur* Šk.). Net ir neturėjus glaudaus kontakto su velniu, o tiesiog susitikus, tai jau daro neigiamą įtaką žmogaus charakteriui, todėl reikia velnio kaip įmanant saugotis ir vengti: *ar velnias jį pristoję* „užsispyręs“ Šk.

Itin gudrūs, apskrūs, gebantys už save pakovoti žmonės yra pranašesni už velnią, gali jį pergudrauti: *ji iš velnio dūšių iškrapštytų* „labai apskuri, pasiutus“ Gvlt. Frazeologijoje velnias yra ir protingas: *Gudras kaip velnias* Žal., ir kvailas: *Didelis kaip vagis, durnas kaip velnias*. KrvP[Srv.], tokius skirtumus nulemia tai, su koku žmogumi velnias susitinka. Sutikęs protingą, apskrų žmogų velnias pasirodys kvailas, bus lengvai pergudrautas, o sutikęs naivuolį ir lengvatikį pats pergudraus žmogų.

Veiksmažodiniais palyginimais perteikiamos ir žmogaus emocinės būsenos. Viena iš nemaloniausių – baimė. Žmogus slepiasi ir bėga nuo jį gąsdinančių dalykų. Pagal panašią analogiją sukurti tradiciniai palyginimai su velnio ir šventų, religinių daiktų pavadinimais, pavyzdžiui rožančiumi, kryžiumi, švęstu vandeniu: *bijo kaip velnias ražančiaus* KrvP[Srv.], *bijo kaip velnias kryžiaus*. KrvP[Kp., Vlkv.], *bijo kaip velnias švęsto vandens* KrvP[Srv.]. Kulto daiktams tradicinėje kultūroje suteikiamos mistinės galios, tikima, kad jais galima nubaidyti piktašias dvasias, tarp jų ir velnią (Jasiūnaitė 2010, 373).

Frazeologizmai su leksema *velnias* dažniausiai įvardina neigiamus žmogaus charakterio bruožus, kurių atsiranda dėl glaudaus santykio su velniu. Neretai tokie frazeologizmai įvardina ne kokią nors konkrečią neigiamą žmogaus ydą, tačiau bendrai pavadina nedorėlį, netikėlį. Itin protingi, apskrūs žmonės gali velnią pergudrauti. Nevienodas velnio protinių gebėjimų apibūdinimas frazeologijoje, tai priklauso nuo to, ar velnias sutinka protingą, apskrų žmogų, ar naivuolį ir lengvatikį.

#### 4.6 Keiksmi, emocijų išraiškos

Su mitinėmis būtybėmis, o ypač su velniu, siejami keiksmi ir emocijų išraiškos, kuriuos galima skirstyti į tris smulkesnes grupes: „siunčiamąsias“ formules, pavyzdžiui: *eik velniop* „nešdinkis, dink“ (Sakoma supykus, norint atsikratyti) Br., *eina po velnių* „sakoma ko vengiant, kratantis kuo“ (*Eina po velnių*, kap pasibučiuot paskui su juo [reikėtų]); prakeiksmus: kad (tave...) *šimtas velnių rautų* „toks keiksmas“ Vlkv., *velniai rautų* „toks keiksmas“ (*Velniai rautų*, kam ma reik jų giminysčių KzR.), *velniai griebtų* „toks keiksmas“ (Kad *velniai griebtų* tokį darbą Jnš.), *šimtas velnių raugintų* „toks keiksmas“ (*Šimtas velnių raugintų*, ko ẽst neduodat?! Alk.), *tegu velniai (velnias)* „reiškiant nepasitenkinimą kuo“ (Būdavo grasu, *tegu juos velniai* Grš.), *tegu velniukas* (ką) „sakoma reiškiant nepasitenkinimą“ (*Tegu juos velniuks*, tuos darbus Šk.), *stauk velnias* (ką) „tiek to,

tesišino“ (*Stauk* tavo *velnias* KzR.), *ima velniai* „toks keiksmas“ (*Im velniai* Nm.); grasinimus, kurie aptarti kalbant apie veiksmo pavadinimus.

Grupelė keiksmų ir emocijas stiprinančių junginių lieka niekur nepriskirti: *spragintų velnių* (ko) „piktai“ (*Ar velnių spragintų* tau čia reikia? Bgt.), *kurių velnių* „ko“ (*Kurių velnių* nori Grš.), *velniai nematė* „tiek to“ (*Velnias nematė* tuos pinigus, ka tik sveika būtų KzR.), jau čia *velnias* mane *apgavo* „sakoma nepiktai keikiantis“ Snt., *po šimts velnių* „toks keiksmas“ Grš.

Formuliniai keiksmi yra sakinio struktūros, neretai su kuriuo nors praleistu, tačiau iš konteksto dar nesunkiai atpažįstamu predikatinio centro nariu. Tokie junginiai frazeologizmams skirtini su tam tikromis išlygomis, nes semantinės reikšmės jie neturi, neperteikia jokios naujos informacijos, tik sustiprina anksčiau pasakytas mintis ir išreikštus požiūrius. Pasak B. Jasiūnaitės „kalboje jie funkcionuoja kaip savotiški neigiamų emocijų „žaibolaidžiai“ (2010, 378).

#### 4.7 Įvairių realiųjų pavadinimai

Frazeologizmai su mitinių būtybių pavadinimais ne visada sietini tik su žmogumi. Jie gali reikšti ir kitus objektyviosios tikrovės dalykus: socialinės sferos daiktus, arba tai, kas priklauso gamtos sferai (gyvajai ir negyvajai) (Jasiūnaitė 2010, 372). Tiesa, šių frazeologinių junginių kiekis gerokai mažesnis nei tų, kurie sietini su žmogumi.

Įdomu tai, kad žmogaus sukurtų, jo naudojamų daiktų pavadinimai įvardina ne buities, kasdienio gyvenimo daiktus, o linksmybėms ir pramogoms tinkamus: *velnių knygos* „kortos“ Ssr., *velnio ašara* „naminė degtinė“ (Ta *velnio ašara* daug kainuoja Skr.), *velnio poteriai* „kortos“ Skr. Kortos, naminė degtinė atitraukia žmogų nuo darbo, kuris, kaip jau minėta, laikytas viena didžiausių vertybių, todėl šie daiktai liaudies kultūroje turi neigiamą konotaciją, suvokiami kaip velniui priklausantys, ar iš jo gaunami. Gerti ar lošti kortomis – neleistas, nuodėmingas dalykas.

Buityje, ūkio darbuose naudojamų daiktų frazeologiniai pavadinimai sukurti pagal fizinį panašumą į mitinę būtybę: *velnio ragai* „reketis kūliams daryti“ Alk.

Didžioji dalis gyvosios gamtos objektus pavadinančių frazeologizmų yra fitonimai ir reiškia vis tą patį augalą – tabaką, kuris velniui priskiriamas dėl savo psichotropinių savybių: *velnio žolė* „tabakas“ (Tabaka, *velnių žolė* Snt.), *velnio išmisas* „koks negeras daiktas, augalas (ppr. tabakas)“ Šk. Kitas su velniu siejamas augalas – dilgėlė: *velnio darželis* „dilgėlynas“ (Išnaikina tai *velnio darželį* Jrb.) ši sąsaja liaudies kultūroje gali būti aiškinama dvejopai: kaip jau anksčiau minėta, velnio gyvenamoji vieta tankiai apaugusi ir apžėlusi, sunkiai įbrendama, o darželiu vakarų aukštaičiai vadina gėlynus, esančius gyvenamosios sodybos teritorijoje, vadinasi, velnio gėlynai apleisti ir juose auga tik dilgėlės. Kitaip velnio ir dilgėlės sąsajas galima aiškinti dėl žolės turimų medžiagų,

sukeliančių trumpalaikę alerginę reakciją ant žmogaus odos. Daugelis kaimo žmogui sunkiai paaiškinamų procesų, augalų ir daiktų yra siejami su antgamtinėmis galiomis.

Frazeologizmų, įvardinančių gyvūną, rastas tik vienas: *velnio ožys* „perkūno oželis“ (*Velnio ožiai* kaip ėriukai šaukia gerklę paleidę: rodos, kad ten avių pilna toj pelkėj Jrb.). Su mitinio pasaulio būtybėmis siejami ne stambiuji, ūkio požiūriu reikšmingų gyvūnų pavadinimai, o priešingai – iš pažiūros nereikšmingų. Šis konkretus paukštis – perkūno oželis frazeologinį pavadinimą galėjo gauti remiantis žmogaus ausiai neįprastu šio paukščio keliamu garsu, juolab, kad tas garsas išgaunamas, ne įprastu būdu – giedant, o purtant plunksnas. Kaip jau minėta, liaudies kultūroje viskas, kas neįprasta, lengvai nepaaiškinama, siejama su magija ir antgamtinėmis jėgomis, mitinėmis būtybėmis.

Negyvosios gamtos daiktų ar reiškinių pavadinimai dažniausiai įvardina atmosferos procesus, kurie žmonių sąmonėje turi nežemišką, sunkiai suvokiamą prigimtį. Pūga, vėtra, sūkurys suvokiamos kaip velnio vestuvės: *velnio veselija* „sūkurys“ (Užkilo tokia *velnių veselija* Snt.), *velnio veselija* „pūga“ (Užkilo tokia *velnio veselija* Snt.), *velniai veseliją kelia* „sakoma apie bjaurų, vėjuotą orą“ Snt. Tai vienas ir tas pats frazeologinis junginys su skirtingais reikšmės variantais. Dėl pavojingų, sprogstamųjų ypatybių su velniu siejamas ir sidabro nitratas: *velnio akmuo* „sidabro nitratas“ Mrj.

Su velniu siejami įvairūs gamtos ir socialinės sferos objektai. Ryšį su mitine būtybe jie gauna dėl vizualinio išorinio panašumo, neįprastų, tradicinės kultūros atstovui sunkiai paaiškinamų savybių, ar dėl atitraukimo nuo pagrindinės veiklos – darbo, kartais ir dėl psichotropinio poveikio.

#### 4.8 Asmenų pavadinimai

Frazeologiniais junginiais įvardinami netikę, nedori žmonės apskritai, arba išskiriami konkretūs charakterio trūkumai. Nedori, netikę, bjaurūs žmonės vadinami taip: *velnio šmotas* „nedoras, netikęs žmogus“ (Da tu ma grasysi, *velnio šmote* KzR.), *velnio pusė* „apie netikusį žmogų“ (Ak, tu *velnio puse!* Žg.), *velnio išpera* „bjaurus, nedoras žmogus“ (A tai tu *velnio išpera*, tai vagis Jnk.), *velnių pirštas* „kas dažnai pyksta, keikiasi“ (Jis toks *velnių pirštas* Snt.). Įdomu tai, kad tokie žodžiai: šmotas (gabalas), pusė, pirštas frazeologiniame junginyje nieko nereiškia, o tik sustiprina žodžio *velnias* reikšmę. Kituose junginiuose žmonės įvardinami kaip gavę gyvenimą iš velnio: sėkla, išpera. Tai leidžia manyti, kad velnio itin bijota, jis suvoktas kaip labai stiprus ir nemalonus, nedoras padaras.

Visuomenėje smerkiami ir neatsakingi, nerūpestingi jaunuoliai (dažniausiai vyrai), kurie įvardinami kaip velnio daiktai, įrankiai, kurie ir realybėje plevėsuoja, juda: *velnio pamušalas*

„vėjavaikis“ (Aš tavu vandenį gersiu kojų mazgotą, tu *velnių pamušale* Snt.), *velnio vėtyklė* „vėjavaikis“ Lkš. Nemalonios išvaizdos, netvarkingas, apsileidęs žmogus pavadinimas *pupų velniu* „baidykle“ Nm.

Frazeologizmais žmogus gali būti pavadintas išskiriant kurią nors konkrečią neigiamą charakterio ypatybę arba abstrakčiai. Tokie žmonės įvardinami kaip iš velnio gavę gyvenimą: sėkla, išpera. Neatsakingi, nerūpestingi jaunuoliai pavadinami velnio daiktų, įrankių pavadinimais.

#### 4.9 Žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimai

Žmogaus fizinių savybių ir išvaizdos bruožų pavadinimų semantinė grupė yra mažiausia pagal turimą priskirtų pavyzdžių kiekį. Blogosios mitinės būtybės tradiciškai tapę nuolatinio susivėlėlio, murziaus etalonu: *susivėlęs kaip Kuturių velnias* Vdžg., Išprausi išprausi ir vėl tie *vaikai kaip velniukai pasidaro* „murzini“ Grš., *juodas kaip velnias* Stk. Velnio ūkinė veikla metaforiškai tapatinama su senatvės požymiais žmogaus išvaizdoje: *velnias krato kratinį* „žyla“ (Jau ant galvos *velnias kratinį krato* Šmk.) (Jasiūnaitė 2010, 371).

Neigiamos mitinės būtybės suvokiamos kaip didelės ir bjaurios, todėl žmogus pavadinamas: *didelis kaip velnias, durnas kaip perkūnas*. KrvP[Srv.] arba ironiškai: *graži kaip pupų velnias* (iron.) Vl.

Per daug besipuošiantis žmogus kritikuojamas kaip ir tas, kuris išvaizda visiškai nesirūpina: *Titinasi kaip velnias prieš debesį* „labai dabinasi“ PPr.290[Prn.]. Iš to matyti, kad tradicinėje liaudies kultūroje itin svarbi pusiausvyra, neišsiskyrimas iš bendruomenės.

Kalbant apie žmogaus fizines savybes ir išvaizdą, jaučiamas pusiausvyros ir neišsiskyrimo iš bendruomenės siekis, nes kritikuojami tiek per daug besipuošiantys, tiek apsileidę. Neigiamos mitinės būtybės tradiciškai yra tapę nuolatinio susivėlėlio, murziaus, bjauraus padaro etalonais.

Atliekant semantinę frazeologizmų analizę, jie buvo suskirstyti į atskiras semantines grupes (kategorijas). Išskirtos devynios semantinės grupės: veiksmo pavadinimai, veiksmo aplinkybių pavadinimai, abstrakčių dalykų pavadinimai, ypatybių pavadinimai, žmogaus psichinių savybių, būsenų, charakterio bruožų pavadinimai, keiksmų, emocijų išraiškos, įvairių realijų pavadinimai, asmenų pavadinimai ir žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimai. Dalis šių leksinių-semantinių grupių analizuojant yra skaidomos į smulkesnes.

Daugiausiai rastų frazeologizmų priklauso veiksmo pavadinimų grupei. Iš šių frazeologizmų matyti, kad *velnias* dažnai suvokiamas kaip blogybių, vargų, sunkumų, negerumų etalonas, o ne vien kaip mitinė būtybė. Beveik visi rasti frazeologizmai turi neigiamą konotaciją.

Frazeologizmai su veiksmo ypatybių ir aplinkybių pavadinimais dažniausiai nusako greitį, intensyvumą ir smarkumą. Įvardinant abstrakčius dalykus, pavyzdžiui, laikas, vieta, erdvė, kiekis dėl savo magiškų ypatybių pasitelkiamos mitinės būtybės. Velnias simbolizuoja pirmąpradį chaosą, netvarką, nežinomybę, todėl pasitelkiamas tokio tipo abstraktams nusakyti.

Frazeologizmai su leksema *velnias* dažniausiai įvardina neigiamus žmogaus charakterio bruožus, kurie atsiranda dėl glaudaus santykio su velniu. Neretai tokie frazeologizmai įvardina ne kokią nors konkrečią neigiamą žmogaus ydą, tačiau bendrai pavadina nedorėlį, netikėlį.

Formuliniai keiksmai yra sakinio struktūros, neretai su kuriuo nors praleistu, tačiau iš konteksto dar nesunkiai atpažįstamu, predikatinio centro nariu. Tokie junginiai semantinės reikšmės neturi, neperteikia jokios naujos informacijos, tik sustiprina emociją.

Su velniu siejami įvairūs gamtos ir socialinės sferos objektai. Ryšį su mitine būtybe jie gauna dėl vizualinio išorinio panašumo, neįprastų, tradicinės kultūros atstovui sunkiai paaiškinamų savybių, ar dėl atitraukimo nuo pagrindinės veiklos – darbo ir galimo psichotropinio poveikio.

Frazeologizmais gali būti pavadintas žmogus išskiriant kurią nors konkrečią neigiamą charakterio ypatybę arba abstrakčiai. Tokie žmonės įvardinami kaip gavę gyvenimą iš velnio: sėkla, išpera. Neatsakingi, nerūpestingi jaunuoliai pavadinami velnio daiktų, įrankių pavadinimais.

Neigiamos mitinės būtybės tradiciškai yra tapę nuolatinio susivėlėlio, murziaus, bjauraus padaro etalonais. Kalbant apie žmogaus fizines savybes ir išvaizdą, jaučiamas pusiausvyros ir neišsiskyrimo iš bendruomenės siekis.

## Išvados

Rasti 186 vakarų aukštaičių tarmėje užfiksuoti frazeologizmai su žodžiu *velnias* yra suskirstyti pagal struktūrinę sandarą į *prijungiamuosius*, *sujungiamuosius*, *lyginamuosius* ir *sakinio formą turinčius* junginius. Atlikus jų analizę, pastebėta, kad daugiausiai pavyzdžių rasta prijungiamųjų frazeologinių junginių. Antroje vietoje atsiduria sakinio formos junginiai, o trečioje – vos su vienu pavyzdžiu – sujungiamieji frazeologiniai junginiai.

Gausiausią prijungiamųjų frazeologinių junginių grupę sudaro daiktavardiniai junginiai su linksniais. Taip atsitiko todėl, kad šio tipo frazeologizmais dažniausiai įvardijama tam tikra realija, negyvosios ar gyvosios gamtos objektai, žmogaus sukurti daiktai, įvardinamas pats žmogus išskiriant kurią nors būdo ar charakterio ypatybę.

Lyginamųjų frazeologizmų struktūra nėra įvairi, šie junginiai išsiskiria tuo, kad savo sudėtyje turi lyginamąjį jungtuką. Tarp surinktų pavyzdžių rasti frazeologizmai su dviem skirtingais lyginamaisiais jungtukais *kaip* (*kap*) ir *lyg*. Sakinio formos frazeologizmai savo sintaksine sandara gali būti dvinariai ir vienanariai priklausomai nuo to, ar turi pilnai išreiktą predikatinį centrą (veiksnį ir tarinį).

Analizuojant frazeologizmus pagal reiškmę, jie buvo suskirstyti į atskiras leksines-semantines grupes. Išskirtos devynios grupės. Daugiausiai rastų frazeologizmų priklauso veiksmo pavadinimų grupei (62) mažiausiai – žmogaus fizinių savybių, išvaizdos bruožų pavadinimams (7). Frazeologizmai su veiksmo ypatybių ir aplinkybių pavadinimais dažniausiai nusako greitį, intensyvumą ir smarkumą. Formuliniai keiksmai semantinės reikšmės neturi, neperteikia jokios naujos informacijos, tik sustiprina emociją.

Leksinė-semantinė analizė atskleidė, kad *velnias* dažnai suvokiamas kaip blogybių, vargų, sunkumų, negerumų etalonas, o ne vien kaip mitinė būtybė. Beveik visi rasti frazeologizmai turi neigiamą konotaciją. Mitinės būtybės pasitelkiamos norint įvardinti abstrakčius dalykus, pavyzdžiui, laiką, vietą, erdvę ar kiekį. Frazeologizmai su leksema *velnias* dažniausiai įvardina neigiamus žmogaus charakterio bruožus, kurie atsiranda dėl glaudaus santykio su velniu, tačiau tokiais junginiais galima įvardinti ir nedorėlį abstrakčiai, nekonkretizuojant jokios neigiamos ypatybės. Su nelabuoju gali būti siejama ir žmogaus kilmė.

Su velniu siejami įvairūs gamtos ir socialinės sferos objektai, kurie su mitine būtybe siejami remiantis vizualiniu išoriniu panašumu, ar dėl neįprastų, tradicinės kultūros atstovui sunkiai paaiškinamų savybių.

Neigiamos mitinės būtybės tradiciškai yra tapę nuolatinio susivėlėlio, murziaus, bjauraus padaro etalonais. Kalbant apie žmogaus fizines savybes ir išvaizdą, jaučiamas pusiausvyros ir neišsiskyrimo iš bendruomenės siekis.

## Literatūros sąrašas

1. Babickienė Z., Jasiūnaitė B. 1999. *Lietuvių dialektologijos skaitiniai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
2. Barauskaitė J. 1982. *Lietuvių kalbos frazeologizmai*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.
3. Barauskaitė J., Čepaitienė G., Mikulėnienė D., Pabrėža J., Petkevičienė R. 1995. *Lietuvių kalba I*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Butkutė L. 2010. *Okazionaliųjų frazeologizmų stilistinės išgalės publicistiniame stiliuje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
5. Butkutė, L. 2008. *Frazeologizmų stilistinės ir retorinės išgalės politiniame diskurse*. Lituanistica, T. 54, Nr. 2 (74), p. 44-54. Prieiga internetu: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2008/2/44-54.pdf> (žiūrėta 2018-04-15).
6. Butkutė, L. 2010. *Okazionaliųjų frazeologizmų stilistinės išgalės publicistiniame stiliuje*. Daktaro disertacija: Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: [http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D\\_20100401\\_102725-01234/DS.005.0.01.ETD](http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20100401_102725-01234/DS.005.0.01.ETD) (žiūrėta 2018-03-04).
7. Drotvinas V. 1987. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.
8. Drotvinas, V. 1987. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos leidykla.
9. Drotvinas, V. 2011. *Frazeologizmai iš anglų kalbos*. Gimtoji kalba, Nr. 7, p. 3-9. Prieiga internetu: [http://www.lkd.flf.vu.lt/pdf/kalbos\\_idomybes/drotvinas\\_frazeologizmai\\_is\\_anglu\\_kalbos.pdf](http://www.lkd.flf.vu.lt/pdf/kalbos_idomybes/drotvinas_frazeologizmai_is_anglu_kalbos.pdf) (žiūrėta 2018-03-16).
10. Ermanytė I., Kažukauskaitė O., Naktinienė G., Paulauskas J., Šimėnaitė Z., Vilutytė A. 2001. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
11. Genelytė A. 2001. *Augalų pavadinimai, reiškiami pastoviaisiais žodžiais junginiais*. Lituanistica, Nr. 3 (47), p. 31-38. Prieiga internetu: <http://www.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2001/3/L-031.pdf> (žiūrėta 2018-03-15).
12. Gudavičius A. 2009. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
13. Jakaitienė E. 1988. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.

14. Jakaitienė E. 2010. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
15. Jakaitienė, E. 2010. *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
16. Jasiūnaitė B. 1996. *Daugailiškių tradiciniai palyginimai*. K. 45 (1). Vilnius: Vilniaus universitetas.
17. Jasiūnaitė B. 2010. *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Jasiūnaitė, B. 2001. „*Gužutis vaiką parnešė!*“ (*Nepaprasta žmogaus kilmė frazeologijoje*). *Baltistica*, Nr. XXXVI (2), p. 277-297. Prieiga internetu: [http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Jasiunaite\\_Birute/Jasiunaite\\_Blt\\_36\\_2\\_2001.pdf](http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Jasiunaite_Birute/Jasiunaite_Blt_36_2_2001.pdf) (žiūrėta 2018-02-23).
19. Jasiūnaitė, B. 2011. *Velnio pavadinimai pagal gyvenamąją vietą ir lietuvių tarmėse ir tautosakoje*. *Baltistica*, XLVI (1), p. 87-106. Prieiga internetu: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/viewFile/1493/1407> (žiūrėta 2018-04-02).
20. Kalinauskas B. 1974. *Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologija*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo mokslo ministerija.
21. Marcinkevičienė, R. 2001. *Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai*. Kaunas: *Lituanica*, Nr. 4, p. 81–98.
22. Pikčilingis J. 1975. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas.
23. Steiblienė D. 2012. *Frazeologizmai lietuvių prozos autorių tekstuose ir žodynuose*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus edukologijos universitetas.
24. Urbutis V. 2010. *Knygos apie žodžius*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
25. Vosyltė K. 1973. *Lietuvių kalbos lyginamieji frazeologizmai*. Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas.
26. Arnold I.V. 1986. *Lexicology of Contemporary English*. Moscow.
27. Арсентьева Е. Ф. 1989. *Сопоставительный анализ фразеологических единиц*. Казань: Издательство Казанского университета.
28. Лыков, А. Г. 1976. *Современная русская лексикология (русское окказиональное слово)*. Москва: Высш школа. 119 p.
29. Шанский Н. М. 1996. *Фразеология современного русского языка*. Санкт-Петербург: Специальная Литература.

## Šaltiniai

1. Bacevičiūtė R., Petrokienė R., Sakalauskienė V., Vosylytė K. B. 2006. *Zanavykų šnektos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
2. Ermanyte I., Kažukauskaitė O., Naktinienė G., Paulauskas J., Šimėnaitė Z., Vilutytė A. 2001. *Frazeologijos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
3. Paulauskas J. 2003. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas: Šviesa.
4. Pupkis A. 2009. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
5. Vosylytė K.B. 1985. *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Vilnius: Mokslo.

## Summary

This BA paper presents and discusses phraseologisms with the word „devil“ in dialect of western aukštaitian. The purpose of the work is to analyse the collected phraseologisms in a structural and meaning aspects. The aim is to show their diversity, reveal properties of meaning, what features of culture and peculiarities of the worldview of people peculiarities recorded in phraseology. The research consists of 186 phraseologisms. In the first part of work phraseologisms has been classified by syntax structure. It has been noticed that the majority of collected phraseologisms are nouns junctional compounds with cases. The analysis of collected compounds shows the tendency that the more complex the structure of compound, the less samples are found. In the second part of research phraseologisms are analyzed by their meaning. The compounds are classified into 9 lexical-semantic groups: action names, action contexts, features, names of abstract subjects, names of features, qualities of human psychic, states, character traits, curses and expressions of emotions, names of persons, physical properties and appearance descriptions of a person. It has been observed that the most abundant lexical-semantic group is the phraseologisms characterizing the action. The analytical descriptive and statistical calculation methods were applied in the research. This research can be useful for linguists who study names of mythical beings phraseology or phraseologisms are restricted to certain dialects – in this case to western aukštaitian.